

KOHTI KESTÄVÄÄ JA MENESTYVÄÄ RUOKAKETJUA

Etelä-Savon ruoka-alan kehittämissuuntia
2014–2020

KOHTI KESTÄVÄÄ JA MENESTYVÄÄ RUOKAKETJUA

**Etelä-Savon ruoka-alan
kehittämissuuntia
2014–2020**

Euroopan maaseudun
kehittämisen maatalousrahasto:
Eurooppa investoi maaseutualueisiin

EKONEUM
Elintarvikeosaamiskeskus

Sisällys

ESIPUHE.....	3
1 JOHDANTO RUOKAKETJUN MUUTOKSEEN.....	4
2 MAASEUTUMAISTEN ALUEIDEN MAHDOLLISUUKSIA RUOKA-ALALLA.....	9
3 ETELÄ-SAVON RUOKA-ALAN NYKYTILANTEEN TARKASTELU TILASTOTIETOJEN PERUSTEELLA.....	12
4 ETELÄ-SAVON RUOKAKETJUN TOIMIJOIDEN NYKYTILANNE RUOKA-ALAN KEHITTÄMISEN LÄHTÖKOHTANA.....	17
5 ETELÄ-SAVON RUOKA-ALAN TULEVAISUUDENKUVIA JA KEHITTÄMISSUUNTIA	26
6 ETELÄSAVOLAISEN RUOKA-ALAN KEHITTÄMISEN SEURANTA.....	32
KIRJALLISUUS	33
LIITE 1. Tietoja maatalous- ja puutarhayrityksistä ja luomutuotannosta.....	36
LIITE 2. Tietoja peltokasvi-, puutarha- ja kotieläintuotannosta	39
LIITE 3. Tietoja mehiläistarhauksesta, ammattikalastuksesta, luonnonmarjojen ja sienien kauppaantulomääristä ja riistasaaliista.....	44
LIITE 4. Tietoja elintarvikeyrityksistä.....	48
LIITE 5. Tietoja päivittäistavara-kaupasta Suomessa.....	52
LIITE 6. Tietoja ravitsemispalveluista Suomessa.....	55
LIITE 7. Tietoja Etelä-Savon yrityksistä toimialoittain.....	56

Esipuhe

Etelä-Savon ruoka-alan kehittämissuuntia 2014–2020 – julkaisun tarkoituksena on hahmottaa mahdollisia sekä toivottavia tulevaisuuksia alkutuotannon, jalostuksen, kaupan ja ravitsemispalvelujen toimijoille sekä kuluttajille ja muille ruoka-alan kehittymiseen vaikuttaville toimijoille. Tavoitteena on, että globaalista toimintaympäristöstä ponnistaa vahva, kestävyyttä kohti kehittyvä ja menestyvä eteläsavolainen ruokaketju. Julkaisun kehittämissuunnat havainnollistavat tarkoituksellisen väljästi ruokaketjun uusia tulevaisuuspolkua. Väljyys on tarpeen, sillä kaikkia uusia aloitteita ei voida etukäteen tuntea.

Etelä-Savon ruoka-alan kehittämissuuntia 2014–2020 -julkaisu on järjestyksessään kolmas alueen ruokasektorin kehittämistä linjaava ohjelma. Ensimmäinen kehittämissuunnitelma laadittiin vuosille 2000–2006. Toinen ohjelma vuosille 2008–2013 oli osa valtakunnallista Maa- ja metsätalousministeriön ohjaamaa Ruoka-Suomi -työtä, josta Etelä-Savon alueella vastasi Etelä-Savon elintarvikealan kehittämissuunnitelma Ekoneum ry. Rahoitus ohjelmatyöhön saatiin Mikkelin seudun aluekeskusohjelmasta 2007–2010. Aiemmistä ohjelmista poiketen tässä julkaisussa elintarvikekäsitteen sijasta käytetään ruoka-käsitettä, joka laajentaa tarkastelukulmaa ja joka paremmin yhdistää ja kokoaa maakunnan ruokaan, sen tuottamiseen ja kuluttamiseen liittyviä toimijoita ja toimintoja.

Tämä julkaisu perustuu vuonna 2014 laadittuun ruoka-alan kansainvälistä toimintaympäristöä koskevaan kirjallisuuskatsaukseen ja vuoden 2014 aikana tehtyihin Etelä-Savon ruoka-alan toimijoiden haastatteluihin. Lisäksi aiheesta on järjestetty kaksi seminaaria ja tehty ehdotettuja kehittämissuuntia koskeva kysely. Taustaksi on perehdytty myös muihin alueellisiin ja valtakunnallisiin kehittämissuunnitelmiin ja -suunnitelmiin. Lisäksi on myös toteutettu syksyllä 2013 Etelä-Savon elintarvikealan kehittämissuunnitelman 2007–2013 arviointikysely ja järjestetty aiheesta arviointipäivä. Niiden tarkoituksena oli tarkentaa alueellisen ruoka-alan kehittämisen suuntaviivoja sekä koota näkemyksiä Etelä-Savon elintarvikealan kehittämissuunnitelman toiminnan kehittämiseen.

Julkaisun laatimisprosessin ovat toteuttaneet toiminnanjohtaja Riina Tuominen Etelä-Savon elintarvikealan kehittämissuunnitelma Ekoneum ry:stä ja projektipäällikkö Riitta Kaipainen Helsingin yliopiston Ruralia-instituutista. Kirjallisuuskatsauksen laatimisesta, haastatteluista, aineiston analysoinnista ja julkaisun kirjoittamisesta on vastannut tutkijatohtori Minna Mikkola ja tilastoaineiston kokoamisesta projektipäällikkö Riitta Kaipainen Helsingin yliopiston Ruralia-instituutista. Julkaisun toimitustyöhön ovat osallistuneet projektipäällikkö Riitta Kaipainen ja dosentti Maarit Knuutila.

Etelä-Savon ruoka-alan kehittämissuuntia 2014–2020 -julkaisun laatimista on tukenut valmisteluryhmä, johon ovat kuuluneet vanhempi tutkija, MMM Sanna Kauppinen Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksesta sekä yliopettaja, ETL Riitta Tuikkanen ja Tki-asiantuntija, ETT Pekka Turkki Mikkelin ammattikorkeakoulusta. Kiitokset valmisteluryhmälle, Etelä-Savon elintarvikealan kehittämissuunnitelma Ekoneum ry:n hallitukselle sekä haastatteluun, kyselyihin ja seminaareihin osallistuneille, ja muille julkaisun tuottamiseen vaikuttaneille tahoille.

Etelä-Savon ruoka-alan kehittämissuuntia 2014–2020 -julkaisun laatimisen on mahdollistanut Lähiruoka arkipäivän valinnaksi -hanke (LÄHI-VALINTA), jota rahoittivat Euroopan maaseudun kehittämisen maatalousrahoitus ja Etelä-Savon ELY-keskus.

Mikkelissä 19.12.2014

Tekijät

1 JOHDANTO RUOKAKETJUN MUUTOKSEEN

Ruokaketjun kehityskulkuja

Ruokaketjun huomattavat muutokset viimeisen 50 vuoden aikana ovat näkyneet maatalouden tehostumisena, koneistumisena, erikoistumisena ja tilojen laajentumisena. Ne ovat mahdollistaneet riittävän ravinnon saannin kaupungistuvalla väestöllä samalla kun ruoan kulutus on muuttunut tarjontalähtöisestä kysyntälähtöiseksi sekä maaseudulla että taa-jamissa (Atkins and Bowler, 2001). Historiallisesti koko ruokaketju oli aikaisemmin voimakkaasti tarjontalähtöinen, kun ruoan paikallisen tuotannon laatu ja määrä rajoittivat kulutusta; ruoka-aineiden suppea valikoima ja niukkuus leimasivat Suomessakin useimpien ruokakokemusta. Entinen, vanhemmalle sukupolvelle tuttu agrariiyhteiskunta, jossa tuottajat olivat enemmistönä, on kuitenkin toisen maailmansodan jälkeen muuttunut kulutusyhteiskunnaksi, jossa yksilöllisyyttä, elämyksiä ja hal-paa ruokaa haluavien kuluttajien kysyntä pyrkii määräämään tarjonnan.

TARJONTA

noin 54 000 maatilaa

5,3 miljoonaa kuluttajaa

KYSYNTÄ

Kuva 1. Ruokaketjun rakenne Suomessa 2010-luvulla.

Euroopan Unioniin liittymisen jälkeen Suomessa maatilojen lukumäärä on vähentynyt lähes puolella vuosina 1995-2013 noin 54 000 tilaan, mutta eri tuotantosuuntien tuotos on pysynyt melko vakaana (Ruokatie-toyhdistys, 2014), mikä kuvaa maatilojen tuotannon laajentumista ja tehostumista. Suomessa erityisesti maidon ja lihan jalostus on keskittynyt niin, että tuottajat myyvät suurimman osan näistä raaka-aineista osuus-kuntaomisteisille yrityksilleen, jotka edelleen myyvät maito- ja lihajalosteet päivittäistavarakaupan ketjujen tukuille. PK-teollisuuden maitoa ja lihaa jalostavat yritykset sekä kilpailevat että tekevät yhteistyötä suurten toimijoiden kanssa markkinoilla. Viljojen jalostus – mylly- ja leipomo-teollisuus - on vastaavasti keskittynyttä suurille toimijoille, mutta myös pienet leipomot vaikuttavat alueellisilla markkinoilla. Kasvisten ja mar-jojen jalostuksen keskittyminen ei ole edennyt yhtä pitkälle, ja PK-teollisuus vastaa vielä markkinoiden tarjonnasta. Luomutilojen lukumäärä on noussut noin puolitoistakertaiseksi vuosina 1995-2013 noin 4 200 tilaan, ja keskimääräinen tilakohtainen luomuala on yli kaksinkertaistunut lähes

Tarjontaperusteisuudesta
kysyntälähtöisyyteen

Keskittymiskehitystä alku-
tuotannossa ja jalostuksessa
sekä PK-teollisuuden
mahdollisuuksia ruokaketjussa

50 hehtaariin (Ruokatietoyhdistys, 2014). Luomua jalostetaan sekä isoissa että PK-teollisuuden yrityksissä.

Kaupalla on myymäläverkostonsa kautta keskeinen rooli ruoan saataavuudessa ja ruokahuollossa sekä siinä, miten ja mitä ruokaa Suomessa kulutetaan – ja tuotetaan. Päivittäistavara-kauppa on erittäin keskittynyttä niin, että kuluttajaosuuskunta ja kauppiasvetoinen ketju jakavat noin 80% markkinoista ja 20% jää kahdelle kilpailijalle, joista yksi on kotimainen ja toinen ulkomainen. Kuluttajia ovat kaikki noin 5,3 miljoonaa suomalaista. Heillä on kaupan kautta pääsy sekä kotimaisten että globaalien markkinoiden tarjontaan, joka on huomattavasti laajentunut viimeisten vuosikymmenten aikana. Lisäksi Suomessa kansalaisilla on – toisin kuin monissa Euroopan maissa – yhteys metsästyksen, kalastuksen, marjastuksen ja sienestyksen kautta kaupan ulkopuoliseen ruokaketjuun.

Päinvastoin kuin eräät Euroopan maat, Suomi on kuitenkin edelleen melkoisen omavarainen peruselintarvikkeiden suhteen; maidon, naudanlihan, sianlihan, kananmunien ja leipäviljan tuotanto riittää kattamaan suomalaisesta kulutuksesta noin 80-115 % ja kasvisten, marjojen ja omenien tuotanto kattaa vaihtelevasti noin 20-90 % kulutuksesta (Ruokatietoyhdistys, 2014). Nämä luvut osoittavat suomalaisten enemmistön sitoutumista kotimaiseen ruokaan ja vastaavasti ketjun alkupään yritysten, maatilojen ja jalostajien, menestystä kaupan organisoimilla markkinoilla. Kaupan omien merkkien nousu toteutuu sekä kotimaisten että ulkomaisten jalostajien kanssa, mikä mahdollistaa sekä yhteistyön että taistelun arvonnäkökulmasta (Björkroth ym. 2011; Kuva 1; Kuva 2).

Suomessa kaikki ruokaketjun vaiheet riippuvat osittain myös tuonnista; maatalous tuotantopanosista, elintarvikkeiden valmistus joistakin ulkomaisista raaka-aineista ja tukkukaupat sekä päivittäistavara-kauppa ulkomaisista elintarvikkeista, jotka mahdollistavat kuluttajille erittäin laajan valikoiman aterioiden raaka-aineista valmiiksi jalostettuihin ruokiin ja juomiin. Ruokaketjua luonnehtii myös ylitarjonta ja globaali kilpailu, jotka vaikuttavat kaupan ostojen kautta kotimaisen tuotannon kilpailukykyyn muodostumiseen (Björkroth ym. 2011).

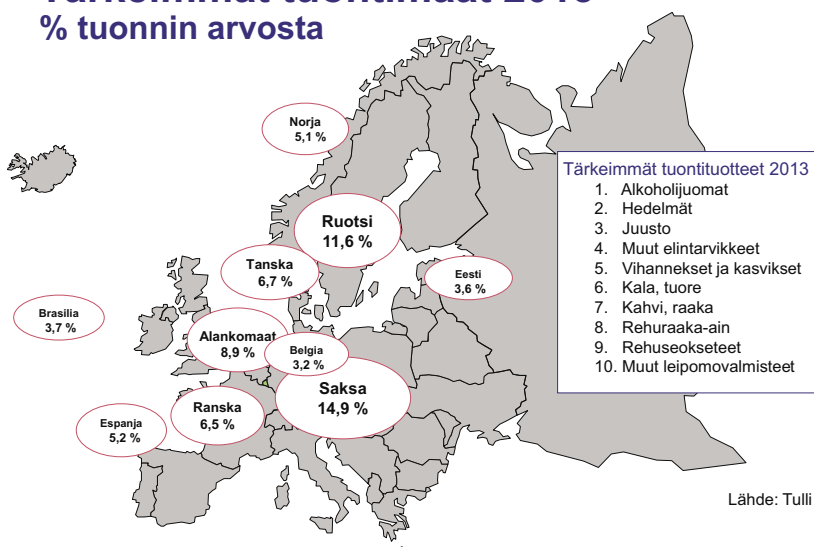

Keskittynyt kauppa
globaalien ja kotimaisen
tarjonnan mahdollistajana

Omavaraisuutta

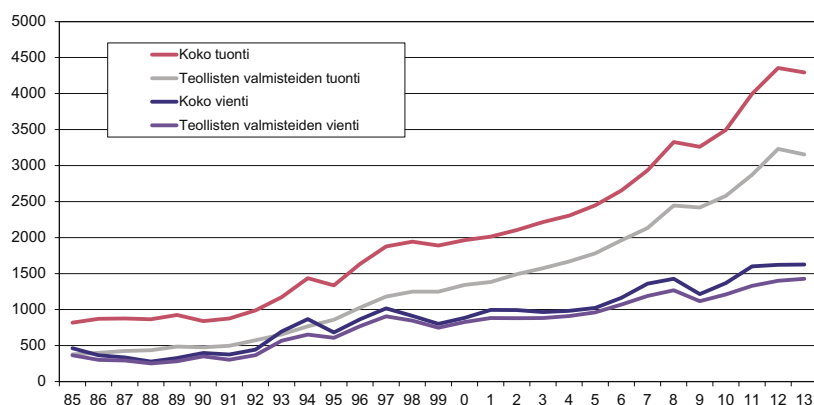
Tuontiriippuvuutta

Tärkeimmät tuontimaat 2013 % tuonnin arvosta

Kuva 2. Tärkeimmät elintarvikkeiden tuontimaat v. 2013. (Lähde: Elintarviketeollisuusliitto ry)

Huolimatta kotimaisten perusraaka-aineiden melko hyvästä omavaraisuudesta suomalaisen ruokaketjun talous toimii kuitenkin kokonaisuudessaan niin että elintarvikkeiden kauppataase on noin 2,7 miljardia euroa negatiivinen (Elintarviketeollisuusliitto, 2014). Ruokaa tuodaan noin 4,3 miljardin euron arvosta ja viennin arvo on noin 1,6 miljardia. Elintarviketeollisuusliiton näkemyksen mukaan tämä tarkoittaa sitä, etteivät suomalainen alkutuotanto ja elintarvikkeiden valmistus ole pystyneet tuottamaan kuluttajia riittävästi kiinnostavia tuotteita kotimaan ja ulkomaiden markkinoille.

Kuva 3. Elintarvikkeiden tuonti ja vienti 1985-2013.
(Lähde: Elintarviketeollisuusliitto ry)

Myös poliittiset suhdanteet vaikuttavat kauppataaseen muotoutumiseen, minkä osoittivat mm. vuoden 2014 elintarvikkeiden kauppaa rajoittaneet EU:n ja Venäjän pakotteet. Lisäksi Maailmankaupan järjestö (World Trade Organization, WTO) ajaa globaalin kilpailun laajenemista kaupan esteitä poistamalla ja USA:n ja EU:n väliset kahdenvälisten neuvottelut tähtäävät näiden kahden markkina-alueen entistä vahvempaan vuorovaikutukseen ja siten kaupan kasvuun. Paremmat ajat voivat seurata nykyisiä heikkoja taloudellisia ja poliittisia suhdanteita, mutta myös ruoan voimakkaan inflaation ja globaalin ruokahuollon kriisit eivät ole poissuljettavissa; ruokaturva, ruoan saatavuus ja riittävyys jokaiselle, on edelleen tärkeä osa valtioiden ruokapolitiikkaa (Anderson and Bellows, 2012; Marsden, 2013).

Globalisaation ja ruoantuotannon aiheuttamien ympäristö- sekä sosioekonomisten ongelmien vuoksi lähiruoka ja luomuruoka, etenkin lähiluomu, ovat nousseet näkyvästi vaihtoehtoisiksi ruokaketjuiksi (Atkins and Bowler, 2001; Marsden, 2013; Morgan and Sonnino, 2008). Niitä on myös pidetty käytännössä globaalia ketjua kestävämpinä vaihtoehtoina. Lähiruoan kestävyysasetuina on korostettu lyhyitä maantieteellisiä etäisyyksiä, työllistävää vaikutusta PK-teollisuudessa, rahan kiertoa aluetaloudessa ja verokertymien muodostumisesta; suuri merkitys on myös oman ruokakulttuurin säilymisellä ja kehittämisellä (Morgan and Sonnino, 2008; Viitaharju ym. 2014). Lisäksi ympäristönäkökohtana on ajateltu ympäristön tilan kielteisten muutosten kohtaamista alueella ja siten niiden huomioimista tuotannossa ja kulutuksessa.

Ruokasuvereniteetin tavoitteena on että ihmisten, jotka tuottavat, jakelevat ja kuluttavat ruokaa pitäisi voida valvoa ruoan tuotannon ja jakelun mekanismeja ja toimintatapoja sen sijaan että ne määräytyvät markkinoiden ja globaalin kaupan ehdoilla. Yhdistyneiden kansakuntien ja

Poliittisia suhdanteita ja ruokapolitiikkaa

Vaihtoehtoja globaalille ruokaketjulle

Maailmanpankin mukaan ruokasuvereniteetti on kansojen ja suvereenien valtioiden oikeutta määrätä demokraattisesti omasta maatalous- ja ruokapolitiikastaan. Lähi- ja luomuruoka edustavat myös ruokasuvereniteetin mahdollisuutta (Anderson and Bellows, 2012), joka voi toteutua, kun sekä tuottajat että kuluttajat toimivat johdonmukaisesti yhteistyössä lähiruoan markkinoilla. Lähiruoka voidaan käsittää mieluummin *tavoitteellisenä toimintana lähituottajien ja -kuluttajien verkostoissa* kuin tarkkana kilometreihin tai kuntarajoihin sidottuna määritelmänä. Käytännön tasolla lähiruoka ja lähiluomu merkitsevät toimintatapojen vähittäistä muutosta niin, että kulutus ohjautuu kotimaiseen ja paikalliseen ruokaan, jonka tuotannon kotimainen maatalous ja elintarvikkeiden valmistus mahdollistavat.

Tulevaisuusajattelun lähtökohtia

Tämän julkaisun käsitteellisenä lähtökohtana on sellainen kestävä kehitys (Morgan and Sonnino, 2008; WCED, 1987), jonka keskeisenä tavoitteena on turvata suomalaisen yhteiskunnan ja myös muiden yhteiskuntien myönteinen ja kasvavaan hyvinvointiin johtava kehitys (Huomisen ruoka, 2010).

Kestävän yhteiskunnan keskeisenä tukipilarina toimii kestävä ruokajärjestelmä. Siinä pyritään kohtuulliseen omavaraisuuteen ja siten ruokaturvaan jalostettujen peruselintarvikkeiden ja tuotantopanosten suhteen. Se merkitsisi joidenkin kotimaisten raaka-aineiden tuotannon ja elintarvikkeiden valmistuksen lisääntymistä, mutta myös elintarvikkeiden kauppataseen nykyistä parempaa tasapainoa. Tasapainotilanteessa ruoan tuonnin arvo vastaisi viennin arvoa tai, jos Suomi ruokkisi maailmaa, viennin arvo ja volyyymi voisivat olla suurempia kuin tuonnin. Mikäli kotimaisessa kysynnässä tapahtuisi yllättäviä muutoksia tai globaalissa ruokaketjussa ilmenisi vaikeuksia tai kriisejä, kotimainen tuotanto voisi vastata joustavasti kysyntään ja ruokaketju sopeutuisi ruokahuollon kustannuksiin ja volyyymiin.

Vastuullisuus globaalissa taloudessa voi merkitä myös tuontiruoan ja tuontiluomun kulutusta, mutta ei siten, että kotimainen tuotanto ajautuu alas ja luomu supistuu. Vastaavasti vientimaana vastuu tarkoittaisi johonkin mittaan ostajien ruokahuollosta huolehtimista tai vähittäistä tasapainon muutoksen tukemista. Kestävyysajattelussa nähdään, että tasapaino ruoan tuotannon ja kulutuksen välillä sekä koti- että globaaleilla markkinoilla varmistaa ruokaturvaa kaikille.

Suomalaisen ruokaketjun kehittäminen kohti nykyistä suurempaa kestävyyttä tuskin toteutuu yksinomaan tarjontalähtöisen tai kysyntälähtöisen mallin mukaan. Kysyntälähtöisessä mallissa kuluttajat päättävät mitä ruokaa syövät markkinoiden ehdoilla, tarjontalähtöisessä tilanteessa tarjonta ja usein niukkuus sanelee mitä syödään. *Tämä julkaisu edustaa näkemystä, jossa ruokaketjun sisäinen tasapainottuminen toteutuu neuvottelemalla kysynnän ja tarjonnan välillä.*

Koska maakunnan ruoka-alan kehittäminen perustuu toimijoiden aseman muutokseen tuottajina, jalostajina, välittäjinä ja kuluttajina ja toimijoiden välisten taloudellisten suhteiden kehittämistä, koulutus- ja tukiorganisaatioiden toimintaa sekä uusien yritysten perustamista tai uusien tuotteiden

Ruokasuvereniteetti
vastavoimana

Kestävä ruokajärjestelmä
kestävän yhteiskunnan
tukipilarina

Kohti neuvottelevan
ruokaketjun toimintamallia

lanseeraamista, tämä julkaisu sisältää verkostonäkökulman ja verkoston toiminnan tarkastelun. Etelä-Savossa ruokaketjun tai –verkoston toimijat vaikuttavat yhdessä siihen, miten kestävä ruokaketju maakuntaan syntyy. *Ruokaketjun iso visio on siirtyä nykyisestä pääosin kysyntälähtöisen ruokaketjun mallista neuvottelevan ruokaketjun malliin* (Mikkola, 2014), jossa on mahdollista kehittää ja markkinoida tuotteita yhteistyössä ruokaketjun toimijoiden kanssa; tavoitteena on hyödyntää maakunnan ruoka-alan potentiaali mahdollisimman hyvin.

Kysyntälähtöinen ruokaketju

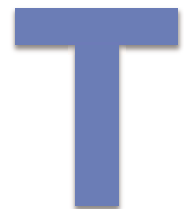
Tavoite:
Miellytetään
kuluttajaa

Neuvotteleva ruokaketju

Tavoite:
Etsitään yhdessä
kestäviä ratkaisuja

Tarjontalähtöinen ruokaketju

Tavoite:
Kulutetaan
tuotannon mukaan

Kuva 4. Ruokaketjun vaihtoehtoisia toimintamalleja

2 MAASEUTUMAISTEN ALUEIDEN MAHDOLLISUUKSIA RUOKA-ALALLA

Etelä-Savo edustaa maaseutukuvultaan esteettistä metsien, vesistöjen ja peltojen kirjomaa maisemaa, jossa kolme kaupunkikeskittymää sijaitsevat hyvien maantie- ja rautatieyhteyksien varrella. Alueen mahdollisuuksia ruoka-alalla voidaan tarkastella globaalien ja eurooppalaisten kehittämisenäkymien analyysin perusteella. Seuraavassa tarkastellaan Etelä-Savon ruoka-alan kehittämissuuntien hahmottamiseksi globaaleja ruokaskenaarioita, aluetaloudellisia strategioita, bio- tai ekotalouden suuntautumisvaihtoehtoja ja aluetalouden omiin voimavaroihin perustuvaa uutta kehittämisistä.

Globaalit ruokaskenaariot

Globaalit ruokaskenaariot on nähty brittitutkimuksessa (Marsden, 2013) neljänä kehityskulkuna. Vain kaiku –skenaario (”Just a blip”) kuvaa tilannetta, jossa globaalit paineet aiheuttavat strategisten kumppanuuksien voimistumista ja nykyistä vihreämpi tuotanto, kuten lähi- ja luomuruoka, saavuttavat jalansijaa ruokaketjussa. Lähi- ja luomuruoan ruokaketjun uudistavaa vaikutusta rajoitetaan kuitenkin niin, että se siirtyy ruokaketjua hallitsevan kaupallisen järjestelmän alaiseksi. Tässä skenaariossa odotetaan myös uusien teknologioiden tuovan nykyistä parempia ratkaisuja ja rakentavan ruokaketjuun kestävä tehostumisen, jolloin skenaariossa ei tapahdu varsinaista uudistumista vaan ruokaketjun toiminta jatkaa entistä latuaan (Marsden, 2013).

Ruoan inflaatio –skenaario (”Food Inflation”) merkitsee ei vain lyhytaikaista hinnannousua vaan jatkuvia hinnannousuja. Tässä kehityksessä vahvimmat toimijat, kuten kauppa, pyrkivät huolehtimaan eduistaan. Etenevä ruokaketjun keskittyminen tapahtuu sen kaikilla tasoilla. Keskittyminen parantaa suurten tuottajien asemaa neuvotteluissa ja avaa heidän tuotteilleen globaalia kysyntää. On mahdollista, että tuotantopanosten vähentämiseksi ja tuotannon kasvattamiseksi geneettisesti modifioidut sadot ovat tarpeen. Ruokaturva heikkenee, mutta se ei muuta lukkiutuneita tuotannollis-taloudellisia valtasuhteita, joissa stagflaation aikana teknologisesti ylivoimaiset tuottajat ja päivittäistavarakaupan erittäin vahvat ketjut hallitsevat ruokaketjua (Marsden, 2013).

Ruokakriisi-skenaario (”Food Crisis”) kuvaa ruokaketjun vahvojen toimijoiden yritystä jatkaa ruokaketjun nykyistä toimintaa, mutta siinä ei onnistuta. Skenaariossa syntyy ruokaturvallisuuteen ja ruokaturvaan liittyviä uhkia, maaseudun ja kaupungin välinen ero kärjistyy ja kuluttajan valinnanmahdollisuudet supistuvat; taantuma hallitsee ja ruoan hinta nousee huomattavasti, mikä johtaa siihen että lopulta valtio siirtyy johtamaan kriisin hallintaa (Marsden, 2013).

Uusi aika –skenaariossa (”Into a New Era”) koko ruokaketju siirtyy nykyistä kestävämpään ’vihreämpään’ ja ’harkitsevampaan’ suuntaan, jossa korostuu kuluttajien ympäristöystävällinen suuntautuminen. Tässä skenaariossa nousee maaseudun ja taajamien välinen ekotalous. Tuotannon ja kulutuksen aiheuttamista vaikutuksista huolehditaan kattavasti. Tavanomainen lähi- ja luomuruoka sekä lähiluomu valtavirtaistuvat ja niistä

Vain kaiku
(”Just a blip”)

Ruoan inflaatio
(”Food Inflation”)

Ruokakriisi
(”Food Crisis”)

Uusi aika
("Into a New Era")

Vuokratalous
("Rent-seeking economy")

Riippuvainen talous
("Dependent economy")

Yrittäjyystalous
("Entrepreneurial economy")

tulee laajasti hyväksytyjä. Skenaario edellyttää myös ilmastonmuutosta estäviä ja siihen sopeutuvia toimia, kuten energiatehokkuuden lisääntymistä. Uuden ajan ruoasta tulee sosiaalista, taloudellista ja fyysistä hyvinvointia vahvistava tekijä, joka näkyy ruoka-alan kaikkien toimijoiden käytännöissä. Skenaariossa syntyy myös uusia verkostoja, tuotannollisia keskittymiä, ekoteknologioita, jätteen minimoimista ja uusia logistisia verkostoja. Uusi aika edustaa todellista muutosta kohti nykyistä kestävämpää ruokaketjua talouden elpessä (Marsden, 2013).

Nämä skenaariot vaikuttavat varsin uskottavilta tulevaisuuden näkymiltä, joissa Uusi aika –skenaariion mukaiset kehityskulut vaikuttavat parhaiten turvaavan Etelä-Savon maakunnan ja koko Suomen hyvinvoinnin. Jos tällä hetkellä kehityskulku on Vain kaiku -polulla, lienee kaikkien edun mukaista pyrkiä siirtymään Uuteen aikaan.

Aluetaloudelliset strategiat

Alueella toteutuvaa taloudellista toimintaa voidaan tarkastella ja analysoida strategisesta näkökulmasta (Marini and Mooney, 2006). Yksi näistä talouden strategisista otteista on vuokratalous ("Rent-seeking economy"). Se perustuu nykyisiin toimintamalleihin ja olemassa oleviin tuoton keruun mahdollisuuksiin. Siinä alueella hyödynnetään aiempien sukupolvien työtä sekä vallitsevia valtasuhteita taloudellisen toimeentulon saamiseksi ilman, että kehitetään ja uudistetaan omaa taloudellista toimintaa.

Riippuvaisiksi talouksiksi ("Dependent economy") kutsutaan alueita, joiden keskeinen strateginen ote on hankkia julkisia laitoksia tai kansainvälisiä yrityksiä alueelleen – usein tarjoamalla tulijoille erityisiä helpotuksia tai etuja. Julkiset laitokset voidaan nähdä myös kansallisesti kertyneen varallisuuden luomien julkisten työpaikkojen oikeudenmukaisena jakautumisena. Niiden merkitys alueen asukkaiden toimeentulolle on usein huomattava, mutta niiden toiminnan päättymisen tai supistumisen vaikea ongelma. Sama koskee kansainvälisiä yrityksiä, jotka saattavat etsiä alati edullisempia toimintaympäristöjä. Niillä ei ole pidäkkeenä alueelle kasvaneita juuria, vaan omistajien tuotto-odotukset määräävät sijainnin.

Kolmas talouden strateginen ote on yrittäjyystalous ("Entrepreneurial economy"), joka mahdollistaa suurimman itsenäisyyden ja edellyttää myös eniten omaa osaamista ja uudistumiskykyä alueella. Nykyisessä Euroopan Unionin maatalouspolitiikan säätelemässä toimintaympäristössä tuottajat näkevät usein maatalouspolitiikan sitoumuksista mahdollisimman vapaan yrittäjyyden parempana vaihtoehtona kuin hallinnon ohjaaman toimintamallin. Tosin siirtyminen nykyistä vapaampaan yrittäjyyteen on vaikeaa tilanteessa, jossa tuottajat ovat "kaksoispuristuksen" kohteena (van der Ploeg, 2006): tuotantopanosten hinnat nousevat ja tuotteiden hinnat laskevat. Lisäksi viranomaissääteily – samoin kuin tuotannon sertifiointi erilaisten vapaaehtoisten järjestelmien mukaan – lisää tuottajille erilaisia toiminnan ehtoja. Etelä-Savossa toimii erittäin menestyneitä tuottajia ja jalostajia, jotka ovat panostaneet koko elämäntyöllään vahvasti yrittäjyyteen. Nämä toimijat viittaavat maakunnan mahdollisuuksiin kehittää suhteellisen itsenäistä ja riippumatonta ruokaketjua.

Talous- ja teknologiapoliittisia suuntautumisenäkymiä

Laajoina ruokaa koskevinä talous- ja teknologiapoliittikan näkyminä nähdään myös periaatteellinen jakolinja, jossa biotalous (Bio-economy) ja ekotalous (Eco-economy) kilpailevat keskenään (Marsden, 2013; Tomlinson, 2013). Ruoka-alalle sovelletulla biotaloudella ymmärretään vaativaan tutkimukseen perustuvien teknologioiden teollisia sovelluksia. Elintarvikkeiden biotaloudelliseen tuotantoon liittyy geeni-, materiaali- ja prosessien systeemiteknologisen sekä lääketieteellisen tutkimuksen (usein) kansallinen osaamishistoria, korkeat kustannukset ja vaativat sovellukset. Nämä merkitsevät yleensä huomattavien pääomien tarvetta, joskin myös tuotot voivat pitkällä aikajänteellä vastata sijoituksia. Biotalous tavoitteeksi vuonna 2050 esitetäänkin tuottaa maapallon noin yhdeksän miljardin väestölle riittävästi ja nykyistä parempaa ravintoa vapaassa markkinataloudessa. Biotalous on haaste, johon vastaaminen edellyttää vakavaa harkintaa alueella, jossa vallitsee pääomien ja biotaloudellisen osaamisen niukkuus.

Toisena vaihtoehtona nähdään ekotalous, joka edustaa hajakeskitettyä, pienimuotoista lähi- ja luomuruoan tuotantoa, jota kehitetään suhteessa väestön osaamiseen ja paikallisten markkinoiden tarpeisiin. Tässä ajattelussa teknologioiden paikallisen osaamisen merkitys kasvaa. Erot erittäin kehittyneen teknologian ja tavanomaisen teknologian välillä korostuvat. Sama koskee tuotannon riskejä ja viranomaisten hyväksymismenettelyitä. Tuotekehityksessä vain suurilla tai pääomasijoittajien rahoittamilla yrityksillä ja tutkimuslaitoksilla on mahdollisuuksia hyvin vaativien teknologioiden kehittämiseen ja käyttöön. Siksi ekotalouden näkymät perustelevat konkreettisesti lähi- ja luomu- sekä erityisesti lähiluomuruoan edistämistä maakunnan – ja koko Suomen – eräänä kestävästä tulevaisuuden mahdollisuuksina. Ekotalouden merkitys ei kuitenkaan sulje pois suuntautumista sellaiseen biotalouteen, jossa suomalaisella tutkimuksella ja sovelluksilla olisi mahdollisuuksia sekä kotimaisilla että globaaleilla markkinoilla.

Neoendogeeninen kehittäminen

Maaseudun uusi sisäsyntyinen kehittäminen (”Neo-endogenous rural development”) (Ray, 2006), joka korostaa sosiaalista taloutta, voi olla merkittävä alueellisen kehittämisen vaihtoehto. Tällöin alueen yrittäjyyden voimavarat yhdessä sosio-kulttuuristen verkostojen kanssa käytetään nostamaan alueen omaa hyvinvointia ja itsearvostusta globaalissa taloudessa. Sisäsyntyinen kehittäminen korostaa erityisesti alueen omaa vastuuta ja paikallista ’isänmaallisuutta’, joka näkyy yritysten, osuuskuntien ja yhdistysten toiminnassa. Myös julkisten tukien onnistunut kohdentaminen on merkittävä tukimuoto alueen kehittämiseksi. Tällainen toiminta liittyy luontevasti myös kansainväliseen kilpailuun, jossa paikallisella identiteetillä ja voimavaroilla on sijansa yhtenä eurooppalaisen identiteetin muotona.

Paikalliset tutkimuksen ja kehittämisen sekä julkisten varojen hallinnon ammattilaiset vaikuttavat myös siihen, miten näistä toimijoiden välisistä suhteista voi nousta uusia keskenään kilpailevia mutta myös yhteistyössä tuotettuja paikallisia tuotteita, tunnettuja yrityksiä ja toimintaympäristöjä. Luvuissa 3 ja 4 tarkastellaan maakunnan toimijoiden kenttää ja sen tilannetta sisäsyntyisen kestävästä kehityksen lähtökohtana.

Biotalous
(Bio-economy)

Ekotalous
(Eco-economy)

Maaseudun uusi
sisäsyntyinen
kehittäminen

3 ETELÄ-SAVON RUOKA-ALAN NYKYTILANTEEN TARKASTELU TILASTOTIETOJEN PERUSTEELLA

Etelä-Savossa yritysten toimipaikkoja on kaikkiaan 12 937. Valtaosa yrityksistä toimii yhdessä toimipaikassa. Eteläsavolaisissa yrityksissä on henkilöstöä yhteensä 33 562 ja yritysten yhteenlaskettu liikevaihto on 5 140,9 miljoonaa euroa (Tilastokeskus, 2014). Luvut osoittavat alueen diversifioitunutta yritysrakennetta ja yksittäisen toimialan kohdalla luvut ovat usein suhteellisen pieniä. Vaikka näin on, tällainen taloudellinen toiminta on monessa suhteessa merkittävää alueen ja yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta. Ruoka-alan merkitys ei myöskään rajoitu pelkästään yhteen toimialaan. Tietoja Etelä-Savon yrityksistä toimialoittain on liitteessä 7.

Alkutuotanto

Etelä-Savossa toimii 2 568 maatalous- ja puutarhayritystä (MMM:n Tietopalvelukeskus käyttää termiä maatalous- ja puutarhayritys) ja niiden osuus on 5,6 % alan yrityksistä Suomessa. Etelä-Savon alueen peltoala vastaa 3,2 %:a Suomen maatalousmaasta ja siitä vuokrattua on 39 %. Osa maataloista on luopunut tuotannosta ja vuokrannut peltonsa muille viljelijöille, mikä kuvaa samalla maataloudessa jatkavien peltojen tarvetta. Etelä-Savossa on luomutiloja on noin 250 ja luomupeltoalan osuus on 13,6 %, mikä ylittää Suomessa keskimääräisen noin 10 %:n suhteellisen osuuden. (Tike, 2013; Evira, 2014; Taulukko 1). Etelä-Savo vastaa tässä suhteessa 2010-luvulla jo kolmisenkymmentä vuotta sitten esitettyä luonnehdintaansa ekomaakunnasta. Tilanne kertoo pitkäjänteisestä kehittämistyöstä, joka osoittaa, että muutos ei synny helposti eikä muutamien vuosien aikana.

Etelä-Savossa
n. 2500 maatalous-
ja puutarhayritystä

Taulukko 1. Perustietoja Etelä-Savon maatalous- ja puutarhayrityksistä

	Koko maa	Etelä-Savo	%-osuus Etelä-Savossa
maatilojen lukumäärä	54 398 kpl	2 568 kpl	5,6 %
käytössä oleva maatalousmaa	2 258 648 ha	71 671 ha	3,2 %
• josta vuokrattua	751 268 ha	28 081 ha	3,7 %
käytössä oleva maatalousmaa keskimäärin	41,52 ha	27,91 ha	(33 % pienempi kuin koko maassa keskimäärin)
luomutilojen lukumäärä	4 239 kpl	256 kpl	6,0 %
• eläintuotantotilat	814 kpl	56 kpl	6,9 %
luomutilojen tilakoko ha/tila	50,9 ha	38,1 ha	(25 % pienempi kuin koko maassa keskimäärin)
luomuviljellyn peltoalan osuus koko peltoalasta	9,6 %	13,6 %	(4 % enemmän kuin koko maassa keskimäärin)
puutarhayritykset: avomaan viljelmät			
• yritysten lukumäärä	2995 kpl	263 kpl	8,8 %
• pinta-ala ha	15 729 ha	1 306 ha	8,3 %
puutarhayritykset: kasvihuoneyritykset			
• yritysten lukumäärä	1 325 kpl	66 kpl	5,0 %
• kasvihuoneala	391,6 ha	18,0 ha	4,6 %

Maa- metsä- ja kalatalousalan yritykset työllistävät 3 783 henkilöä ja yritysten yhteenlaskettu liikevaihto on 172,3 miljoonaa. Toimialan osuus Etelä-Savon yritysten liikevaihdosta on 3,4 % ja henkilöstöstä 11,3 %. (Tilastokeskus 2014, Alueellinen yritystoimintatilasto 2013). Luvuissa on huomioitava, että ne sisältävät myös metsätalouden, jolla on suuri merkitys Etelä-Savossa. Vaikka alan osuus Etelä-Savon yritysten liikevaihdosta jää suhteellisen pieneksi, ala on merkittävä työllistäjä.

Etelä-Savossa on noin 1400:n yrityksen päätuotantosuunta on kasvinviljely. Noin 350 yritystä on keskittynyt viljanviljelyyn, vajaa 200 avomaantuotantoon, 40 kasvihuonetuotantoon ja liki 900 muuhun kasvinviljelyyn kuten nurmiviljelyyn. Alueella on suhteellisen vähän leipäviljan tuotantoa. Viljelyalaa tarvitaan kotieläintalouden tarpeisiin ja rehuntuotantoon. Avomaan- ja kasvihuoneviljelyn aloilla alue on vahva tuottaja koko Suomen mittakaavassa. Esimerkiksi salaatteja, kaaleja, ruukkuvihanneksia ja marjoja tuotetaan merkittäviä määriä; rapeakeräsalaatista, kiinankaalista ja ruukkubasilikasta yli 50 % tuotetaan Etelä-Savon alueella sekä tyrnistä ja vadelmasta noin 25 %. Tämä näkyy myös luonnonmukaisessa tuotannossa siten, että porkkanan, sipulin ja kaalien luomuhyväksytystä tuotantoalasta merkittävä osuus on Etelä-Savossa. (Tike, 2013; Evira, 2014; (Taulukko 2).

Kotieläintaloudessa maidontuotanto on alueella merkittävää ja se on päätuotantosuunta noin 500:lle yritykselle. Alueella tuotetaan noin 5 % Suomessa tuotetusta maidosta ja se käsittää myös luomumaidontuotantoa. Naudanlihan tuotantoon on suuntautunut runsaat 200 yritystä, ja niiden tuotannon osuus on samoin 5 % Suomen naudanlihantuotannosta. Sika- ja siipikarjatalous ovat vähäisempiä Etelä-Savossa; sikatalous on päätuotantosuuntana 25:ssä ja siipikarja alle 10:ssä yrityksessä eikä broilerinlihaa tuoteta alueella lainkaan. Myös luomukotieläintuotanto keskittyy nautakarja- ja lammastalouteen eikä sitä harjoiteta sika- ja siipikarjataloudessa. (Tike, 2013; Evira 2014).

Etelä-Savossa toimii myös muita alkutuotannon yrittäjiä kuten kalastajia. Alueella on noin 60 ammattikalastajaa, 15 % Suomen sisävesien ammattikalastajista, ja maan muikkusaaliista lähes puolet kalastetaan alueella (Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos 2014). Etelä-Savossa on myös muutamia ruokakalaa kasvattavia kalanviljelylaitoksia. Alueella harjoitetaan myös mehiläistarhausta ja osa hunajantuotannosta on luomutuotantoa; vajaa viidennes Suomen luomumehiläispesistä on Etelä-Savossa. Luonnonmarjojen ja sienten poiminnan lisäksi on käynnistynyt muuta keruutuotealan toimintaa sekä sienten (tryffelini) viljelyä. Metsästyksen kautta päätyy riistaa ruokapöytiin.

Kaikkiaan Etelä-Savon raaka-aineperusta voidaan todeta hyvin monipuoliseksi ja alueella voidaan luonnehtia tuotettavan myös erikoisuuksia, vaikkakin tuotantomäärien suhteen esiintyy suurta vaihtelua: tietyissä kohdin alue on hyvin merkittävä tuottaja koko Suomenkin tasolla ja toisissa taas tuotantomäärät voivat olla hyvinkin pieniä. Monipuolinen ruoan raaka-aineiden tuotanto kuvaa maatalouden ja erityisesti luomun laajaa ja korkeatasoista osaamista, mikä tarjoaa jalostukselle periaatteessa erittäin hyvän lähtökohdan. Liitteissä 1, 2 ja 3 on esitelty tarkempia tietoja alkutuotannosta.

Maa-, metsä- ja kalatalousalan yritykset Etelä-Savossa:

- henkilöstö 3 783
- liikevaihto 172,3 milj.
- toimipaikkoja 4 499

Kasvinviljelyä

Kotieläintaloutta

Muuta alkutuotantoa

Taulukko 2. Poimintoja Etelä-Savon alkutuotannosta

	Koko maa	Etelä-Savo	%-osuus
Peruna	621,7milj. kg	7,3 milj. kg	1,2 %
Maito	2 241,6 milj. l	110,5 milj. l	4,9 %
Leipävilja	895,0 milj. kg	5,4 milj. kg	0,6 %
Naudanliha	80,4 milj. kg	4,3 milj. kg	5,3 %
Sianliha	194,5 milj. kg	1,5 milj. kg	0,8 %
Porkkana	70,8 milj. kg	6,4 milj. kg	9,1 %
Purjo	754 000 kg	39 000 kg	5,2 %
Punakaali	717 000 kg	168 000 kg	23,4 %
Parsakaali	1,3 milj. kg	297 300 kg	23,3 %
Rapeakeräsalaatit	4,8 milj. kg	2,7 milj. kg	55,8 %
Raparperi	83 000 kg	100 kg	0,1 %
Tomaatti kasvihuoneviljely	38,3 milj. kg	41 000 kg	0,1 %
Paprika kasvihuoneviljely	613 000 kg	3 200 kg	0,5 %
Ruukkubasilika kasvihuoneviljely	3,5 milj. kpl	2,4 milj. kpl	68,5 %
Ruukkutilli kasvihuoneviljely	5,8 milj. kpl	2,6 milj. kpl	45,2 %
Punaherukka	316 300 kg	99 700 kg	31,5 %
Mansikka	13,2 milj. kg	1,2 milj. kg	9,2 %
Vadelma ja mesivadelma	736 600 kg	188 300 kg	25,6 %
Tyrni	92 000 kg	21 700 kg	23,6 %
Omena	4,9 milj. kg	44 700 kg	0,9 %
Hunaja	1,6 milj. kg	62 000 kg	3,9 %
Ammattikalastuksen sisävesisaalis	4,8 milj. kg	1,6 milj. kg	33,8 %
Muikku	2,6 milj. kg	1,2 milj. kg	48,0 %
Luomusipulin hyväksytty tuotantoala	32,8 ha	10,0 ha	30,5 %
Luomukaalien hyväksytty tuotantoala	23,6 ha	9,9 ha	42,0 %
Luomuporkkanan hyväksytty tuotantoala	60,1 ha	15,4 ha	25,6 %
Luomuperunan hyväksytty tuotantoala	446 ha	7,0 ha	0,2 %
Luomurukiin hyväksytty tuotantoala	4 929 ha	293 ha	5,9 %

Elintarvikkeiden ja juomien valmistus

Etelä-Savossa toimii 126 elintarvikeyritystä, 4,2 % kaikista Suomen elintarvikeyrityksistä (yhteensä 2 950). Yritykset ovat kooltaan pieniä kuten elintarvikeyritykset yleensäkin Suomessa. Alan yrityksistä 73 % työllistää enintään 5 henkilöä (Ruoka-Suomi, 2014). Elintarvikeala on rakenteeltaan polarisoitunut harvoihin suuriin ja suureen määrään pieniä yrityksiä. Suuria elintarvikevalmistajia Etelä-Savossa ei ole; ne ovat alueellisesti keskittyneet Etelä- ja Länsi-Suomeen.

Etelä-Savon alueella on monipuolista elintarvikkeiden valmistusta, mutta yrityksistä yli kaksi kolmasosaa (66 %) toimii kolmella yleisimmällä toimialalla, joita ovat leipomotoiminta, lihan- sekä vihannesten, marjojen ja hedelmien jalostus. (Taulukko 3). Alueella - kuten muuallakin Suomessa - on eniten leipomoja, jotka tyypillisesti toimivat alueellisilla markkinoilla. Toiseksi eniten eteläsavolaisissa elintarvikevalmistajissa on teurastus- ja lihanjalostusalan yrityksiä. Liki saman verran on vihannesten, marjojen ja hedelmien jalostajia ja kalanjalostajia (Ruoka-Suomi, 2014). Yritysten pienestä koosta ja alhaisesta lukumäärästä huolimatta alueen yritysten tuotevalikoimaa voidaan pitää erittäin monipuolisena: Etelä-Savossa valmistetaan mm. makkaroita, pateita, kalasäilykkeitä, jauhoja ja myslejä, makeisia, hilloja, mehuja, alkoholijuomia, salaatteja, juustoa ja jäätelöä, yrttivalmisteita ja mausteita, gluteenittomia erikoistuotteita sekä valmisruokia. Elintarviketeollisuuteen lasketaan toimialaluokituksen mukaan kuuluvaksi myös eläinten ruokien valmistus, joita myös tehdään Etelä-Savossa.

Taulukko 3. Elintarvikeyritykset toimialoittain Etelä-Savossa

Toimiala	kpl	%
Teurastus ja lihanjalostus	20	15,8
Kalanjalostus	16	12,6
Vihannesten sekä marjojen ja hedelmien jalostus	18	14,2
Maidon jatkojalostus	2	1,5
Myllytuotteiden valmistus	4	3,0
Leipomotoiminta	45	35,7
Juomien valmistus	8	6,3
Muiden elintarvikkeiden jalostus	13	10,3
Yhteensä	126	100,0

Alueen elintarvikkeita ja juomia valmistavien yritysten liikevaihto on 293,4 miljoonaa ja toimialalla on henkilöstöä 646 henkilöä, mikä on 2 % koko toimialan henkilöstä Suomessa (33 064 henkilöä). Etelä-Savossa elintarvikkeiden valmistuksessa työskentelee 621 ja juomien valmistuksessa 25 henkilöä. Alan osuus Etelä-Savon yritysten liikevaihdosta on 5,7 % ja henkilöstöstä 1,9 %. (Tilastokeskus 2014, Alueellinen yritystoimintatilasto 2013). PK-elintarviketeollisuus merkitsee alueella tärkeitä saavutuksia osaamisen kehittämisessä, mutta korostaa myös huomattavaa tuotannon kehittämis- ja laajentamishaastetta. Elintarvikkeita valmistavissa yrityksissä on henkilöstöä viidesosa alkutuotannon (ml metsätalous) henkilöstömäärästä ja yritykset tuottavat liikevaihtoa lähes kaksinkertaisesti maa-, metsä- ja kalatalousalan yrityksiin verrattuna. Eteläsavolainen alkutuotanto on kuitenkin ainakin osittain alueellisen jalostuksen edellytys ja strateginen tukijalka. Liitteessä 4 on lisätietoja elintarvikeyrityksistä ja toimialasta.

Enemmistönä leipomot, lihan- sekä vihannesten, marjojen ja hedelmien jalostajat

Elintarvikkeita ja juomia valmistavat yritykset Etelä-Savossa:
 - henkilöstö 646
 - liikevaihto 293,4 milj.
 - toimipaikkoja 77

Päivittäistavarakauppoja, erikoismyymälöitä, elintarvikekioskeja, tori- ja verkkokauppaa, yleis- ja erikoistunutta tukkukauppaa

Elintarvikkeet merkittäviä kaupan toimialalla

Kaikki vähittäis- ja tukkukaupan yritykset (pl autokauppa)

Etelä-Savossa:

- henkilöstö 4 371
- liikevaihto 1 026,4 milj.
- toimipaikkoja 1 215

Kahvila-ravintoloita, ravintoloita, pitopalveluja, henkilöstö- ja laitosruokaloita, ruokakioskeja

Ravitsemispalvelualan yritykset

Etelä-Savossa:

- henkilöstö 1 315
- liikevaihto 160,4 milj.
- toimipaikkoja 369

Päivittäistavara- ja tukkukauppa

Etelä-Savossa toimivat kaikki keskeiset päivittäistavarakaupan ketjut. Päivittäistavarakaupan myymälät ovat hypermarketteja, isoja ja pieniä supermarketteja ja valintamyymälöitä, joiden lisäksi alueella toimii sekä pienmyymälöitä että elintarvikekioskeja. Elintarvikekaupan erikoismyymälät kattavat tarjonnallaan leipomotuotteista luontaistuotteisiin, vaikkakin niitä on vähän verrattuna päivittäistavarakaupan myymälöiden määrään. Osa elintarvikkeiden erikoismyymälöistä on elintarvikevalmistajien ylläpitämiä ja osa heistä myy omia tuotteitaan myös verkkokaupassa ja torilla. Kaupan toimipaikat ovat keskittyneet taajamiin, mutta Etelä-Savossa on myös kyläkauppoja ja myymäläauto toimintaa. Etelä-Savossa harjoitetaan myös elintarvikkeiden yleis- ja erikoistunutta tukkukauppaa.

Vähittäis- ja tukkukaupalla (pl autokauppa) on kaikkiaan 1 215 toimipaikkaa Etelä-Savossa. Alalla on henkilöstöä 4 371 ja niiden liikevaihto on 1 026,3 miljoonaa euroa, mikä kattaa 13,0 % eteläsavolaisten yritysten henkilöstöstä ja 19,9 % eteläsavolaisten yritysten liikevaihdosta. Luvuissa on huomattava, että ne sisältävät kaiken vähittäis- ja tukkukaupan (pl. autokauppa) vaikkakin elintarvikkeilla on suuri merkitys kaupan toimialalla. (Tilastokeskus 2014, Alueellinen yritystoimintatilasto 2013). Kauppa on huomattava työllistäjä Etelä-Savossa ja noin viidenneksen osuudella yritysten liikevaihdosta taloudellinen voimatekijä. Kaupan alalla suuret yksiköt hallitsevat liikevaihtoja, mutta kaupan koko kuva osoittaa myös monimuotoisen toiminnan mahdollisuuksia. Liitteessä 6 on tarkempia tietoja päivittäistavarakaupasta Suomessa.

Ravitsemispalvelut

Ravitsemispalvelujen alalla Etelä-Savossa toimii ravintoloita, kahvila-ravintoloita, baareja, henkilöstö- ja laitosruokaloita, pitopalveluja sekä ruokakioskeja. Etelä-Savossa sijaitsee ravitsemistoiminnan toimipaikkoja 369, josta koostuu 2,9 % alan toimipaikoista Suomessa (12 736). Näissä yrityksissä on Etelä-Savossa henkilöstöä 1 315 ja liikevaihto on 160,4 miljoonaa euroa. Ravitsemisala synnyttää 3,1 % Etelä-Savon yritysten liikevaihdosta ja alan osuus Etelä-Savon yritysten henkilöstöstä on 3,9 %. (Tilastokeskus 2014, Alueellinen yritystoimintatilasto 2013). Ravitsemispalveluala tuottaa Etelä-Savon yritysten liikevaihdosta suunnilleen yhtä suuren osan kuin alkutuotanto (ml metsätalous) mutta jää runsaaseen puoleen elintarvikevalmistusalan liikevaihdosta. Ravitsemispalvelualalla on henkilöstöä vain vajaa puolet alkutuotannon henkilöstöstä (ml metsätalous) ja liki kaksi kertaa enemmän kuin elintarvikevalmistuksessa.

Alkutuotantoon vertautuva ravitsemisalan liikevaihto kuvaa palvelutuotannon yhteiskunnallista merkitystä. Menestyminen on mahdollista ja elinkeino on tärkeä kehittämiskohde matkailuintensiivisellä alueella. Etelä-Savossa matkailu kuuluu keskeisiin toimialoihin ja majoitustoimintaan liittyy yleensä myös ravitsemispalveluja. Ravitsemispalvelusektorilla yritysten lisäksi merkittävä rooli on julkisilla ammattikeittiöillä niin koko Suomessa kuin Etelä-Savossa. Liitteessä 6 on lisätietoja ravitsemispalveluista Suomessa.

4 ETELÄ-SAVON RUOKAKETJUN TOIMIJOIDEN NYKYTILANNE RUOKA-ALAN KEHITTÄMISEN LÄHTÖKOHTANA

Seuraavassa tiivistetään toimijoiden näkemyksiä ruoka-alan nykytilanteesta, joka toimii lähtökohtana kehittämiselle. Ruoka-alan toimijoiksi ymmärretään ruokaketjuun osallistuvat tuottajat, elintarvikkeiden valmistajat, tukut, kauppa, ravintolat ja kahvilat, julkiset ruokapalvelut ja kuluttajat sekä ne viranomaiset, koulutus-, tutkimus- ja kehittämisorganisaatiot ja opetusalan toimijat sekä yhdistykset, jotka vaikuttavat toiminnallaan alan kehitykseen. Kehittämisen edellytykset rakentuvat sekä yksittäisten toimijoiden ja näiden muodostamien verkostojen aloitteista sekä niistä tavoista, joilla verkostojen toimintaa sovitaan yhteen. Maakunnan ruoka-alan toimijoita haastateltiin kehittämisedellytysten ja verkostojen toiminnan hahmottamiseksi. Toimijoiden haastatteluita toteutettiin seuraavasti: alkutuotannon toimijoita 11, elintarvikkeiden valmistajia 5, tukkuja 4, kaupan yksiköitä 2, ravintoloita ja julkisia ruokapalveluja 4, kuluttajia 30 ja eri organisaatioiden viranomaisia 6.

Maatalous

Maataloustuottajien ammatillisen kentän kehittymistä voidaan ymmärtää maatalojen suuntautumisen näkökulmasta. Etelä-Savossa on maataloilla toiminta perustuu yhteen tuotantosuuntaan, maataloustuotannon monipuolistamiseen tai monialaiseen yrittäjyyteen. Kehittämismahdollisuudet vaihtelevat myös sijainnin ja usein moniammatillisten sekä sosiaalisten verkostojen perusteella.

Etelä-Savossa tärkeä maidontuotanto on menestynyt keskusosuuskunnan avulla. Sen voimakas tuotekehitys on mahdollistanut jalostettujen tuotteiden lisäarvon ja pitänyt yllä tuottajahintaa ja tuottajia myös tuetaan neuvonnan kautta. Tuottajat hankkivat usein tuotannon vaatimat, valmiiksi kilpailutetut tuotantopankokset omilta hankintaosuuskunniltaan, jotka toimivat myös maahantuojina. Maidontuotannossa käytetään laatuun – ei määrään – sidottuja kannustimia. Keräilykustannukset kannetaan demokraattisesti, mikä vaikuttaa myös pienempien maitotilojen toiminnan jatkumiseen. Etelä-Savossa on myös luomumaidon tuottajia, jotka pioneereina ovat kehittäneet tuotantoaan innovatiivisin ja luottamukseen perustuvien organisaatiojärjestelyin. Luomumaidontuotannon laajentumiseen on olemassa mahdollisuuksia franchising-periaatteella, jota joustava jalostusyhteistyö tukee. Keskusosuuskunnan tuottajista suurin osa on tavanomaisia maitotiloja, jonka takia luomumaidontuotanto ei ole saanut keskusosuuskunnalta jakamatonta tukea.

Lihantuottajista osa kokee nykyisin joutuvansa toimimaan kaksoispujuttuksessa eli nousevien panoshintojen ja laskevien myyntihintojen ja yhteiskunnallisen säätelyn ristipaineessa. Tilanne vaatii tehostamaan ja laajentamaan tuotantoa, jota taloudelliset riskit lopulta rajoittavat. Liha-alalla osuuskunnat korostavat eri tavoin lihan kotimaisuutta ja raaka-aineen hinnoitteluperusteet vaihtelevat. Tuotannon määrään ja siten sijaintiin sidotut bonuspalkkiot kannustavat laajentamaan tuotantoa.

Toimijoiden haastatteluista kehittämisedellytysten analyysiin

Maataloudessa vahvaa yrittämistä

Maidon- ja lihan-tuotannossa perinteisiä ja uusia organisoitumistapoja

Osuuskuntariippuvuutta ja heikkoa kosketuspintaa markkinoihin

Suuntautumista omien raaka-aineiden jalostukseen ja markkinointiin

Luomu 'yhtenä tuotantotapana' ja potentiaalina

Monipuolista portfolioyrittäjyyttä

Sosiaalinen pääoma avainasemassa

Maidon- ja lihantuottajat ovat pääsääntöisesti osuuskuntien omistajia. Silti käytännössä viljelijöiden vaikutusmahdollisuuksia rajoittaa osuuskuntien monimutkainen organisaatiokokonaisuus, jonka sisällä erilliset ja osaomistetut yhtiöt vastaavat raaka-aineiden ostoista, sen jalostuksesta ja tuotteiden markkinoinnista; näiden tulos vaikuttaa viljelijöille maksettavaan hintaan. Viljelijän menestys riippuu näin osuuskunnan liiketoimintastrategioista, tuotekehityksestä, tukipalveluista ja markkinointiorganisaation taidoista. Viljelijän asemasta käsin on vaikea pitää yllä kosketuspintaa markkinoihin, vaikka viljelijä on kuitenkin yksin taloudellisessa vastuussa tilansa kannattavuudesta. Yhteen tuotantosuntaan erikoistuneille menestyneille viljelijöille onkin erittäin tärkeää voida laajentaa peltopinta-alaa ja osallistua erilaisiin yhteistyöverkostoisiin toisten viljelijöiden kanssa.

Alueella esiintyy vahvoja toimijoita, jotka ovat siirtyneet jalostamaan omia tuotteitaan ja huolehtivat itse omasta laadunhallinnastaan ja markkinoinnistaan tai myyvät tuotteitaan päivittäistavarakaupan ketjuille. Erityisesti vilja-, kasvis- ja liha-alan tuottajat ovat muodostaneet taloudellisesti eri tavoin organisoituneita ryhmiä, joilla on raaka-aineiden jalostus- ja markkinointiyhteistyötä. Näin on päästy neuvottelemaan kaupan kanssa ja saatu tuotteita sen valikoimiin. Tämä edistää sellaista valikoimanhallintaa, joka ottaa huomioon pohjoisen olosuhteiden vuosivaihtelut. Näille toimijoille lähi- ja luomuruoka tarjoaa kasvumahdollisuuksia markkinoilla. Tuottajilla on lisäksi mahdollisuus liittyä vapaaehtoisin laatujärjestelmiin kuten GlobalGap:iin tai luomuun. Alueella on joitakin kansallisesti suuria luomukasviviloita, mutta usein luomua tuottavat tilat ovat monialaisia.

Maakunnassa on vaikuttanut erilaisia tuotannonkehityshankkeita ja -suuntauksia, joiden tuloksena tuotanto on yleisesti kehittynyt ja luomutuotanto jatkuvasti vahvistunut. Luomumaidon, -lihan, -viljan ja -kasvisten tuotanto on edistynyt jatkuvasti 1980-luvulta ja ennakkoluulottomat yrittäjät ovat päässeet noin 20 %:n luomualaan joissakin alueen kunnissa. Nämä luomuyrittäjät toteuttavat ekomaakunnan ideaa yhteistyösuhteissa tavanomaisiin tuottajiin. Maataloudessa aloitteellinen luomutuotanto on tuonut myös ristiriitoja, jotka koskevat hyviä viljelykäytäntöjä ja erityisesti tuottajien keskinäistä ammatillista arvostusta. Nykyisin hyvin menestyvät luomutilat saavat kuitenkin arvonantoa osakseen ja luomua voidaan pitää perinteisissä luomukunnissa vain yhtenä maatalouden tuotantomuotona.

Maatalousyrittäjissä on myös ns. portfolioyrittäjiä, joiden hoitamat yritykset toimivat maatalouden lisäksi esimerkiksi energia-, kuljetus-, muoti- ja sisustustuotesektoreilla. Maatilamatkailu ja hotelli- ja konferenssikeskukset ovat suurten tilojen ja esteettisten ympäristöjen mahdollisuuksia. Tällainen monialayrittäjyys kuvaa maatalousyrittäjien sosiaalista taidokkuutta sekä liikkeenjohdollista osaamista.

Maataloudessa toimijat tuntevat usein toisensa. Viljelijöiden ja raaka-ainetta jalostavien yrittäjien keskinäiset sosiaaliset suhteet vaikuttavat mm. verkostojen muodostumiseen, uuden oppimiseen, pellonvaihintaan ja -vuokraukseen sekä tilojen myyntiin, mikä on tärkeää tuotantoon laajentaville tiloille. Yrittäjillä on innovatiivisia tapoja organisoida toimintaansa esimerkiksi muodostamalla avoimia yhtiöitä, osakeyhtiöitä tai osuuskuntia. Erilaiset hallinnolliset muodot valitaan tapauskohtaisesti

niiden tarjoamien etujen ja mahdollisuuksien mukaan. Maatilat edustavat usein huomattavia pääomia ja tulevaisuuden näköaloja.

Kalastus ja kalanviljely

Kala-ala vertautuu monin tavoin maatalouteen niin, että kalastajilla on perittyä osaamista, joka tarjoaa lähtökohdan siirtymiselle ketjussa eteenpäin, sekä jalostukseen että ravitsemisliiketoimintaan. Kalastusala vaatii sekä pääomia, aluksia ja muuta laitekantaa että osaamista ja poikkeuksellisia vuorokauden aikoina tehtävää työtä vesillä. Kaikki tämä merkitsee monialaisen osaamisen ja yhteistyön tarvetta toiminnassa, joka riippuu kalakantojen ennalta tuntemattomasta kehityksestä ja suojelun tuottamista lisääntyvistä rajoituksista. Myös saaliiden nopea käsittely vaatii hyvää logistiikkaa. Järvialue ei siis itsestään selvästi tuota markkinoille tuoretta korkealaatuista kalaa kuten muikkua, siikaa ja ahventa. Kalankasvatus tuottaa kirjolohta, joka tarvitsee samanlaisen käsittelyn ja logistiikan kuin luonnonkala ja jonka tuotantoa rajoittaa kalan vaatima kasvuaika kesäkaudella. Kala-alalla kalanjalostus on raaka-aineen nopean pilaantumisen vuoksi väistämätöntä – alkutuotannosta on integroiduttava ruokaketjussa eteenpäin.

Elintarvikkeiden jalostus

Elintarvikkeita jalostavilla yrityksillä on usein taustanaan maatalouden osaaminen, josta käsin on laajennuttu ruokaketjun seuraavaan vaiheeseen. Tilanne voi olla myös päinvastainen; ruokaketjun kuluttajaa lähellä olevasta päästä siirrytään ketjussa taaksepäin tuottamaan sitä, mitä markkinoiden odotetaan tarvitsevan.

Elintarvikkeita jalostavat yritykset ovat usein tehneet kasvuloikan alkutuotannosta, joka on vaatinut vuosia kestäneitä ponnisteluita, jatkuvaa osaamisen kehittämistä, omien tai lainapääomien hankkimista ja pitkäjänteistä viranomaisyhteistyötä. Eräille elintarvikkevalmistajille alkutuottajan oivallus raaka-aineen tarjoamista mahdollisuuksista on ollut lähtölaukaus pitkäjänteiselle kehitykselle, jossa on edetty omaan markkinointiin asti. Joidenkin yritysten on ollut pääomien puutteen takia pakko edetä investoinneissaan vähitellen askel askeleelta. Joitakin yrityksiä on auttanut varsin heikot siteet johonkin alan guruun, joka on tunnistanut orastavan elintarvikeyrityksen kehittämispotentiaalin, tarjonnut neuvoja tuotantoon ja ottanut tuotteita omiin jakelukanaviinsa. Myös ketjussa taaksepäin siirtyneet elintarvikkeiden jalostajat ovat voineet sijoittaa merkittävästi pääomia uuteen teollisuuteen ja heidän markkinoiden tuntemuksensa on mahdollistanut onnistuneen rahoituksen.

Edellä kuvatut yrittäjät ovat sijoittaneet omaan maakuntaan ja tästä lähtökohdasta vahvaa (luomu)brändiä rakentamalla pyrkivät myös kansallisille ja kansainvälisille markkinoille. Lähi- ja luomuruoan nousu on tukenut PK-teollisuuden markkinointia, joka puolestaan hyödyntää myös markkinointikommunikointia kotisivuillaan. Joissakin tilanteissa kansallisilta markkinoilta on peräydytty ja keskitytty maakunnalliseen jalostukseen ja markkinointiin. Kulttuuristen ja sosiaalisten voimavarojen hyödyntämisen taito näkyy kansainvälisessä markkinoinnissa, jota myös matkailu edustaa.

Kala-alalla vaativia ja lupaavia mahdollisuuksia

Mittavia ponnistuksia elintarvikkeiden jalostamiseksi

Lähi- ja luomuruoassa mahdollisuuksia

Lisää strategista yhteistyötä kasvun hyväksi

Tarvetta elintarvikeyritysten tason ja volyymin nostoon

Suurten tukkujen vahvuutta markkinoilla

Yrittäjien työn tuloksena maakunnassa on nykyään lihan-, kalan-, kananmunien, kasvien ja marjojen jalostusyrittäjiä ja myös tuoreita valmisruokia valmistavia yrityksiä, joista osa pääsee markkinoille osuuskuntansa kautta ja osa joutuu yksin rakentamaan omat asiakassuhteensa ja sijoittumaan markkinapaikalle. Joillakin yrityksillä on huomattavan ekologisia ratkaisuja toiminnassaan, joita tulisi hyödyntää markkinoinnissa. Osalla näistä yrityksistä luomu on toiminnan yhtenä vahvuutena, johon yritys sijoittaa enemmän panoksia kuin tavanomaiseen tuotantoonsa; raaka-aineiden toimittajaverkoston kanssa tarvitaan nykyistä parempaa yhteistyötä, jotta luomu myös alkaisi tuottaa tavanomaisen tavoin. Eteläsavolaiset yritykset näkyvät päivittäistavarakaupan tai erikoiskaupan valikoimissa, kansainvälisillä markkinoilla, jossain määrin ravintoloissa ja julkisissa keittiöissä sekä aivan itsenäisesti vapailla kauppapaikoilla kuten toreilla. Näissä kehityskuluissa rahoittavat ja valvovat paikallisviranomaiset ovat tukeneet yritysten syntyä ja kasvua, joskin on ollut myös tilanteita, joissa pitkän kehityksen tulos on ollut uhattuna useiden rahoittajatahojen yhteistyön ongelmien takia; näissäkin tilanteissa yrittäjä on kantanut itse vastuun. Myös hitaat viranomaispäätökset vaikeuttavat yritysten toimintaa.

Elintarvikkeiden jalostajissa on ollut myös niitä, joiden ammattimaisuus jättää toivomisen varaa; tuotetta ei ole ehditty toimittaa, toimitus on virheellinen tai se on peräti unohtunut ja jäänyt sivuseikkana huomiotta muiden tehtävien ohessa. Nämä elintarvikejalostajat ovat usein pieniä sivutoimisia yrittäjiä, jotka eivät pyri kasvamaan markkinoilla, mutta joilla olisi siihen mahdollisuus sopivan 'imun' myötä. Lisäksi maakunnassa toimii pieniä aloittelevia jalostajia, joiden liiketoiminta on vielä niin pientä, etteivät he juuri näy tilastoissa. Tällaisten 'piiloyrittäjien' tunnistaminen ja verkottaminen palvelee maakunnan siirtymistä alkutuotannosta jalostukseen ja markkinointiin.

Tukkukauppa

Alueen ravintoloille tuotteita toimittavat isot kansalliset ja paikalliset toimijat. Suuret tukut ovat usein sidoksissa oman kaupparyhmänsä yksiköihin, ja kilpailevat tyypillisesti valikoiman laajuudella, hinnalla ja toimitusvarmuudella. Jopa 30 000 tuotteen valikoima mahdollistaa sekä erittäin halpojen että arvokkaiden raaka-aineiden välittämisen, minkä lisäksi tukuilla on omia tuotemerkkejään. Näiden raaka-aineet vaihtelevat kotimaisista globaaleihin ja tukut pyrkivät myös pysyviin asiakkuuksiin määräalennusten ja bonusten avulla. Lisäksi logistiikkakeskusten rakenne- ja tietojärjestelmät sekä muu kalusto mahdollistavat tehokkaan jakelun, jonka tuloksena asiakas tarvitsee vain yhden toimituskerran.

Ketjuravintolat käyttävät oman ketjunsä tukkua ja muut asiakkaat ovat pyrkineet keskittämään ostonsa yhdelle tukulle. Samalla lisääntyy myös valmiiden leipomotuotteiden, leivonnaisten, aterioiden komponenttien ja valmiiden pääruokien ja lisäkkeiden käyttö, mikä vähentää työkuksannuksia ravintola-alalla. Tämä merkitsee myös hintakilpailuasetelmaa suomalaisille jalostajille, joiden on haastavaa aloittaa pakastetun tuotteen valmistus, jota Keski-Euroopassa valmistaa täysin automatisoitu teollisuuslaitos.

Suomessa toimii useita pieniä elintarviketukkuja, jotka ovat usein hyvin erikoistuneita tiettyihin tuotteisiin kuten kalaan tai kasviksiin. Tuotteille on tyypillistä alueellisuus, tuoreus ja nopea kierto. Osa näistä tukuista pitääytyy erikoistukkutoiminnassa ja osa laajentaa valikoimaansa voidakseen palvella asiakkaitaan elintarviketukkuna. Pienet paikalliset tukut hyötyvät palvelutukkujen (PATU) yhteistyöstä. Yhdelle ostajalle keskitetty kaikkien eri puolella Suomea sijaitsevien palvelutukkujen ostotoiminta säästää työtä ja kustannuksia volyymihinnoittelun kautta, mikä mahdollistaa kilpailukykyiset hinnat. Paikallisilla tukuilla on myös vähäisempien pakkausteknologisten vaatimusten vuoksi mahdollisuus toimittaa asiakkaille lähituotteita sekä myös varsin pieniä määriä. Paikallisilla tukuilla on mahdollisuuksia laajentua nykyisestä mittakaavasta myös paikalliseen tarjontaan, mutta se vaatii pitkäjänteistä yhteistyötä satunnaisten myyntipyyntöjen sijaan. Tukun yhteistyön logiikan mukaisesti jokainen tekee sitä mitä parhaiten osaa. Tukulla on hyvät yhteistyösuhteet viljelijöiden kanssa ja heille maksetaan markkinahintaa tilanteen mukaan. Asiakkaista myös huolehditaan satokauden rytmissä.

Pieni alueellinen tukku kilpailee tyypillisesti 'sopivankokoisten' asiakkaiden toimituksista muiden tukkujen kanssa, mutta kiinteät asiakkuudet kuten julkiset hankkijat mahdollistavat osaltaan kasvun ja kehittymisen. Pientenkin etäällä sijaitsevien asiakkaiden palveleminen, erilaisten asiakkaiden tarpeista huolehtiminen, rohkea laajentamisinvestointi ja omaan alaan erikoistuminen tuottavat tulosta myös paikallisen ja luomun myynnin hyväksi niin, että asiakaspiiri kasvaa. Erityisesti vapaamuotoiset keskustelut asiakas- ja tuottajatapaamisissa rakentavat vähitellen tunnettuutta ja luottamusta niin, että se mahdollistaa uusien tuotteiden saamisen markkinoille.

Päivittäistavarakauppa

Kaupan myymäläkonseptina supermarket on globaali menestys. Kaupan tavoitteena on voittaa asiakkaita mahdollisimman laajan ja edullisen valikoiman avulla – kuitenkin niin että kauppa saa parhaan katteen tilayksikköä kohden. Globaali kauppa ja globaalit tuotemerkit näkyvät kaupan valikoimissa selvästi. Myös asiakkailta tuleva palaute merkitsee valikoiman edelleen laajentamista pikemminkin kuin sen supistamista. Etenkin suomalainen kuluttajaosuuskunta on edennyt valikoiman hallinnassa liiketoimintaohjelmistojen avulla pisimmälle. Strateginen päätös keskitetystä valikoimanhallinnasta ja tietojärjestelmistä tehtiin jo aiemmilla kymmenlukuilla, joten tuloksentelekyvällä on pitkät juuret. Myös kanta-asiakasohjelmissa se on ollut voittaja. Kuluttajaosuuskunta sekä muut kaupan ketjut pyrkivät verkottamaan liiketoimintaansa muillekin aloille; osuuskunta on sijoittanut pääomiaan myös sekä kotimaisen että ulkomaisen liiketoimintansa laajentamiseen.

Kauppa on kuitenkin viime aikoina tunnistanut lähi- ja luomuruokatrendin ja pyrkii vastaamaan näihin omien valikoimaperiaatteidensa mukaan: hyvälaatuinen tuote, joka täydentää valikoimia erilaisuudellaan ja jota sertifiointi tukee (GlobalGap tai luomu), joka on jatkuvasti saatavilla ja joka 'kiertää' riittävästi. Kauppa näkee lähi- ja luomuruoan myös imago-kysymyksenä, joka mahdollistaa muiden tuotteiden myynnin. Yleisesti lähi- ja luomuruoka ovat tuoteryhminä katteen kannalta vielä vaatimattomia; tilanne kuvaa myös edullisesti ostettujen tuotteiden merkitystä myyntituloksen kannalta.

Alueellisia erikois- ja palvelutukkuja

Palvelutukkujen mahdollisuuksia

Supermarketin menestystä ja kaupan voimaa markkinoilla

Lähi- ja luomuruoan painoarvon nousua

Vaikutusmahdollisuuksia
lähi- ja luomuruoan
kasvuun

Vaihtoehtoinen
ruokakauppaa
lähitarjonnan välittäjänä

Kauppa tuottajan ja
kuluttajan kohtaamis-
paikkana

Kuluttajien ja tuottajien
yhteisöllisyyttä

Yhteistyömuodon haasteita

Kauppa on vaikuttanut tarjonnallaan kuluttajien muotoutumisessa 'kuluttajiksi', joiden on vaikea hahmottaa tuotteiden tarjontaketjuja ja niiden vaikutuksia esillä olevien tuotteiden 'takana'. Kuitenkin yksittäisten myymälöiden välillä on eroja lähi- ja luomuruoan myynnissä, mikä osoittaa myös henkilökunnan panoksen merkitystä asiakaskunnan ostokäyttäytymisen muutoksessa. Kaupalla on selvästi mahdollisuuksia hyödyntää luomu- ja lähituotteiden arvostusta markkinoinnissaan kuten ulkomaisen kauppaketjun luomutuotteiden ja tuoreen kalan myyntimestä osoittavat. Kansainvälisesti kauppa on kehittänyt monia tapoja edistää luomun myyntiä ja osallistunut näin luomuketjujen nousuun ja vahvistamiseen.

Riippumaton ruokakauppa

Kansainvälisiä ja kotimaisia esikuvia seuraten alueella on syntynyt myös vaihtoehtoinen lähiruokaan keskittyvä myymälä, jonka päivittäistavarakauppaan verrattuna suppea mutta tasokas valikoima heijastaa maan ja muualla Suomessa sijaitsevien pienen mittakaavan tuottajien tarjontaa. Osa myytävistä tuotteista on luomuruokaa, osa luomumenetelmien tuottamia, mutta sertifioimattomia tuotteita ja osa tavanomaista tuotantoa. Lisäksi myydään sertifioituja reilun kaupan tuotteita.

Pieni riippumaton ruokakauppa haastaa päivittäistavarakaupan valtavan valikoiman omallaan, joka tekee näkyväksi paikallisia tuotteita ja niiden takana olevia tuottajia. Ruokaketjun tasolla tapahtuu kysyntälähtöisyyden muutosta tarjontalähtöisyydeksi, koska pienimuotoisen tuotannon logiikan mukaisesti tuotteita ei ole myynnissä jatkuvasti eikä tuotteilla näin ole varmaa saatavuutta eikä jatkuvuutta. Kotimainen pienimuotoinen tuotanto ja kausivaihtelut näkyvät kaupan toiminnassa, joka mahdollistaa taloudellisen toimeentulon sekä tuottajalle että kauppiaille. Tuottajat ovat usein myös ryhtyneet jalostajiksi, jolloin ruokaketju pysyy varsin lyhyenä sekä maantieteellisesti että toimijoiden lukumäärän kannalta. Tällainen ruokakauppa rohkaisee asiakkaita myös valmistamaan itse aterioitaan ja kohottaa siten paikallista ruokakulttuuria.

Ruokapiirit

Pienen asiakaskunnan markkinakanavana toimii ruokapiirejä, jotka edustavat kumppanuusmaataloutta (Community supported agriculture, CSA). Aktiiviset kuluttajat ovat sitoutuneet ostamaan tuottajilta tiettyjä tuotteita pitkäjänteisin sopimuksin ja kuluttajat huolehtivat itse tuotteiden jakamisesta ja maksuliikenteestä. Toiminta edellyttää yhteistyötä ja vastuunkantoa, jolloin kaupan suorittama palvelutyö ostoineen, varastointineen, jakelutehtävineen ja -aikoineen sekä maksuliikenteen hallinnoimisineen jää ruokapiiriläisille.

Tuotteiden hinnat mahdollistavat tuottajille paremmat ansiot ja molemmille ryhmille nykyistä tiiviimmän keskusteluyhteyden ja sosiaalisen yhteisön. Vaikka ruokapiirit ovat olleet alueella niin suosittuja, etteivät kaikki halukkaat ole mahtuneet mukaan, ne eivät ole toimineet vielä kitkaa. Ne jäsenet, jotka eivät jaksakaan tai halua sitoutua toimintaan ja tarjontalähtöiseen kulutukseen, siirtyvät takaisin päivittäistavarakaupan asiakkaiksi.

Ravintola-ala

Ravintolatoiminta on matkailuun keskittyneellä alueella vahva toimiala, jossa näkyvät lounaskahvilat, lounas- ja iltaravintolat, tilausravintolat, nousevat alueelliset ketjut ja suuret kansalliset sekä kansainväliset ketjut. Näillä on joskus vain yksi tai toisinaan useampi ravintolakonsepti markkinoilla. Käytännössä parhaat liikepaikat ovat taajamien keskeisimpien liikenne- ja kulkureittien varrella, jonne vain parasta katetta tekevät ravintolat voivat sijoittua. Yksityiset ravintola-alan yritykset voivat menestyä korkealaatuisella ja asiakkaiden makua vastaavalla tarjonnalla, ja niille on välttämätöntä pystyä hankkimaan itselleen oma asiakaskuntansa. Näissä yrityksissä lähi- ja luomuruoalla on mahdollisuuksia tavanomaista parempaan näkyvyyteen, joka toteutuukin hyvin menestyneissä korkealuokkaisissa tilaus- sekä lounas- ja iltaravintoloissa.

Alueella on ravintoloita, jotka ovat usein kasvaneet tuottajapohjalta pitkäjänteisen kehittämistyön, sosiaalisen ja kulinaarisen taidokkuuden avulla kulttuuriympäristön tarjotessa esteettisen ympäristön. Menestynyttä konseptia voidaan laajentaa, jolloin ostojen volyyymi voi edelleen parantaa tulosta. Kansalliset ketjut voivat myös tarjota aterioissaan lähi- ja luomuruokaa, joskin muiden ateriaan käytettyjen elintarvikkeiden alkuperä vastaa yleensä suuren mittakaavan keskitettyjä hankintoja. Myös tuontiluo- mu täydentää ravintoloiden tarjontaa.

Pienimuotoinenkin toiminta voi käytännössä nojautua suurten kansallisten tukkujen tarjontaan, jota markkinoidaan bonusten ja tarjousten avulla; kiinteä asiakaskunta ja terveellinen tarjonta mahdollistavat tasaisen liiketoiminnan. Toisinaan päivittäistavarakauppa on erityisesti luovalle tilausravintolalle keskeinen raaka-aineiden ostopaikka. Tarjonnan tason takaa moitteeton aistinvarainen laatu, jonka tarkistaminen etenkin tuoretuotteissa on osoittautunut tarpeelliseksi. Myös nopea tilausrytmi ja ennakoimattomat tilaukset aiheuttavat joustavien ostojen tarpeen, jonka päivittäistavarakauppa tyydyttää hyvin.

Julkiset ruokapalvelut

Kunnalliset strategiat sisältävät ekomaakunnan idean, joka viittaa ympäristöystävälliseen ruokaan. Julkisen hankkijan tehtäväksi on annettu myös maakunnan elinkeinojen edistäminen hankintojen avulla, ja julkiset ruokapalvelutoimijat ymmärtävät tavoitteekseen lähi- ja luomuruoan hankkimisen kouluihin ja sairaaloihin. Kuntatalous painii resurssien riittävyyden kanssa ja julkiset lähi- ja luomuruokahankinnat on tehtävä aivan samalla budjetilla kuin ilman tällaista strategiaa. Jo tähän mennessä julkiset ruokapalvelut ovat säästäneet hankinnoissa kasvattamalla hankintarenkiaan avulla volyyymiä ja tehostamalla logistiikkaa sekä keskittämällä ruokatuo- tanta aiempaa tehokkaampien prosessien ja uuden teknologian avulla.

Lähi- ja luomuruokatavoitteen saavuttaminen riippuu kuntien toimialajohtajien ja edelleen yksittäisten yksikköjen johtotehtävissä toimivien antamasta painoarvosta luomu- ja lähiruoalle. Käytännössä harvaan yksikköön tilataan tällaista ruokaa. Ruokapalvelujohtajissa on kuitenkin niitä, jotka pyrkivät seuraamaan kunnallisia strategioita ilman että he käyttävät lähi- ja luomuruokaan nykyistä enempää julkisia varoja. Strategia näkyy julkisissa keittiöissä esimerkiksi paikallisen perunan- tuottajan ja -jalosta-

Moniulotteinen ravintola-ala

Lähi- ja luomuruoka alan haaste ja mahdollisuus

Ruoka kuntastrategioissa

Kuluttaja ’kameleonttina’

Helpon ja usein epäterveellisen ruoan kulutusta

’Tilausta edulliselle ruoalle’

’Huolestuneita kuluttajia’

jan sekä keskuskeittiön ja paikallisen tukun yhteistyönä sekä jalostettujen kalastustuotteiden kasvavina hankintoina. Moni ruokapalveluyksikkö onnistuu sijoittumaan Portaat luomuun –järjestelmään, kun tarjontaan on valittu sellaisia luomutuotteita, joita kulutetaan kohtuullisesti. Näin menekki ja kustannus saadaan kohtaamaan. Julkisten ruokapalveluiden toimintaedellytyksiin vaikuttaa myös näiden palveluiden yhtiöittäminen, joka etenee Suomessa jatkuvasti. Julkiset ruokapalvelutoimijat kokevat epävarmuutta asemastaan ja näkevät yksityisen yrityksen tavoitteena voiton tuottamisen, jolloin hallinnollisen ulkoistamisen vaikutus lähi- ja luomustrategiaan ei ole ennakoitavissa.

Kuluttajat

Kuluttaja on asiakas, jonka nähdään haluavan vastinetta rahalle. Kuluttajia on myös segmentoitu monin tavoin, mutta osa kaupan ketjuista on luopunut tästä, koska yksittäisten kuluttajien ’yksilölliset valikoimat’ eroavat toisistaan huomattavasti sosio-ekonomisesta asemasta riippumatta. Yleisesti suomalaista kuluttajaa voidaan tarkastella kaupan ketjujen ja riippumattomien ruokakauppojen valikoimien kautta, joissa kuluttaja näyttää ’kameleonttina’. Toisinaan kansalaiskuluttajan vastuullisuus vaikuttaa ostokäyttämiseen, kun sitten taas välillä halutaan vain syödä ajattelematta ruoan tuotantohistoria.

Päivittäistavarakaupan valtavat valikoimat ovat mahdollistaneet ruokavalioiden laajentumisen, ympärivuotisen hedelmien ja kasvien tarjonnan ja mielenkiintoisten kansainvälisten tuotteiden saatavuuden, samalla kun kotimainen teollisuus on laajentanut tuotantoaan. Kuten kaikkialla, Suomessakin kuluttajat haluavat edullista ruokaa mutta mahdollisuuksien mukaan myös kotimaista; lisäksi Suomessa on paljon uudenlaista ymmärrystä ruoan aistinvaraisille arvoille, sen terveellisyydelle ja paikallisuudelle. Kuitenkin raaka-aineiden ja syötäväksi valmiiden tuotteiden kulutus on jatkuvasti muuttunut jälkimmäisten eduksi, joten ’helpon ruoan’ kulutus näyttää jatkavan kasvuaan. Myös ruoan epäterveellinen kulutus näkyy väestötasolla ’kiireisten’ asiakkaiden painonnousuna ja sitä seuraavina terveysongelmina.

Edullisen ruoan tarve näkyy Euroopassa halpaketjujen laajentumisena, jolloin osa kuluttajista oppii edullisen ruoan laatutekijät: miltä se maistuu, mitä siitä valmistetaan ja mitä se maksaa. Kallista ruokaa, joka tarjoaisi ’kulinaarisia’ elämyksiä ei haluta ostaa, eikä myöskään itse valmistaa ruokaa edullisista raaka-aineista. Pikaruuan ja napostelun on nähty vähentävän perheen yhteisiä ruokailuhetkiä; kuitenkin edullista ja valmiiruokaa voidaan syödä yhdessä kuten itse valmistettua ruokaa.

Kansainvälisten tutkimusten mukaan kuluttajat ovat myös huolestuneita lähi- ja luomutuotannon puolesta ja kannattavat luomutuotantoa, koska se edustaa ekologisia arvoja, puhdasta ruokaa, tuottajien ja eläinten hyvinvointia sekä pienten yritysten etua. Näin kokevat nekin, jotka eivät osta luomutuotteita (Hughner et al., 2007). Luomua arvostava puhe ei siis suoraan kerro kuluttajakäyttäytymisestä, jonka todellisuus näkyy Suomessa luomumarkkinan pienenä arvona, noin 2 % ruokamarkkinasta. Luomua arvostavan puheen voi kuitenkin ajatella ilmaisevan luomun

potentiaalisia kasvumahdollisuuksia sen kaupallisen moraalien, riippumattomuutta edustavan ja ruokakulttuurisen arvon takia, joka luomuun voidaan yhdistää. Samankaltainen huolestuneisuus ja kiinnostus koskee myös lähiruokaa.

Usein kuluttajat Suomessa, kuin myös Etelä-Savossa eivät ole edes kiinnostuneita lähi- ja luomuruoasta. Pikemminkin he kokevat etteivät halua ymmärtää aihetta nykyistä syvällisemmin (Mikkola and Morley, 2013). Kuluttajat voivat myös ajatella, että argumentointi lähiruoan, luomun ja tavanomaisen ruoan välillä on niin vaikeaa ja epäaitoja eduntavoittelijoita on niin monia, ettei ole mahdollista ottaa kantaa asiaan ja tehdä sen mukaisia ostoksia. Lisäksi on kuluttajia, joihin vetoaa luottamus luomun terveellisyyteen ja niitä, jotka ajattelevat ruokaketjun kannalta vastuullista kuluttamista (Mikkola and Morley, 2013). Luomuketjun toiminta on vielä muotoutumassa ja toimijat etsivät itselleen sopivaa asemaa; kehittyneessä luomuketjussa tuottajat, kauppa ja kuluttajat voivat löytää tätä paremman tasapainon oman ja toisen edun sekä viestinnän ja tekemisen välillä kuten kansainväliset esimerkit osoittavat (Iivonen ym. 2014; Mikkola, 2014). Etelä-Savossa näitä pyrkimyksiä ilmenee useilla tahoilla, mikä viittaa lähi- ja luomuruoan mahdollisuuden nousuun.

Viranomais-, koulutus-, tutkimus- ja kehittämistoiminta

Etelä-Savossa on paljon julkisia toimijoita ja yhdistyksiä sekä yksittäisiä henkilöitä, jotka ovat merkittävästi tukeneet ruokaketjun toiminnan kehittämistä. Elintarvikevalvonta on rohkeasti edistänyt eteläsavolaisten tuottaja-jalostajien pyrkimyksiä oma-aloitteiseen markkinointiin tulkitsemalla itsenäisesti ja yrittäjämönteisesti elintarvikelainsäädäntöä. Julkinen rahoitus on vastannut yritysten taloudellisten panosten tarpeeseen vaikeissa ja yllättävissä markkinatilanteissa ja mahdollistanut maatilojen tuottamien raaka-aineiden jalostamisen tukemalla investointeja tuotantoon. Tutkimus ja koulutus ovat edistäneet ruoka-alan aikuiskoulutusta, luomutuotantoa ja tarjonnet tuotekehitystukea erilaisille tuotteille. Tutkimus on erityisesti tarjonnut alan toimijoille näköaloja ruoka-alan kansainvälisten ja syvällisten kehityskulkujen ymmärtämiseen ja alueelliseen soveltamiseen. Koulutusorganisaatiot ammatilliselta ja ammattikorkeakoulusektorilta ovat mahdollistaneet osaavan työvoiman saatavuuden sekä aikuiskoulutuksen, jonka avulla osaamistasoa on voitu uudistaa ja nostaa kysynnän mukaisesti. Koulutussektorilla on tehty myös yhteistyötä venäläisten oppilaitosten kanssa ravintola-alalla. Toisaalta erityisesti maa- ja puutarhatalouden ammatillinen koulutus on vaikeuksissa Suomessa ja Etelä-Savossakin näiden alojen perustutkinto-opetus on lopetettu ja Ota-van koulutila on sulkenut ovensa.

Julkisella sektorilla ja kansalaisjärjestöillä on keskeinen tehtävä kansalaisten ja yhteisen hyvän esillä pitämisessä ja edistämisessä, koska muuten ruokaketjulta puuttuu kriitikko ja kehittämisen sosiaalinen tuki. Nämä organisaatiot pitävät yllä ruoka-alan kehittämisotetta ja voimistavat sitä laajan näkyvyyden avulla tavalla, joka tulee muiden 'näkyvämmämpiä' toimijoiden työtä. Ruoka-alan järjestöt ovat pitäneet yllä kiinnostusta alaan ja siten mahdollistaneet lähi- ja luomuruoan tuotannon ja kulutuksen toteuttamista alueella.

'Huolestuneisuus' ohjaa kuluttajakäyttäytymistä

Tutkimus, kehittäminen ja koulutus avaamaan mahdollisuuksien ikkunoita

Julkinen sektori ja kansalaisjärjestöt vastuullisesti yhteisen hyvän asialle

Kohti kestävää ja menestyvää ruokaketjua

Kehittämisseuranta muutokseen

Vahvat alueelliset ruokaketjut ruoan taloudellisen, sosiaalisen, kulttuurisen ja ekologisen kestävyden lisääjinä

Alueen ruokakulttuurin ja -identiteetin vahvistumista

Ruoka-alan ja alueella tuotetun ruoan tunnettuuden lisääntymistä

Alueella tuotetun ruoan kuluttamista itsestään selvänä käytäntönä

5 ETELÄ-SAVON RUOKA-ALAN TULEVAISUUDENKUVIA JA KEHITTÄMISSUUNTIA

Tämän julkaisun tarkoituksena on hahmottaa mahdollisia sekä toivottavia tulevaisuuksia alkutuotannon, jalostuksen, kaupan ja ravitsemispalvelujen toimijoille sekä kuluttajille ja muille ruoka-alan kehittämiseen vaikuttaville toimijoille. Tavoitteena on, että globaalista toimintaympäristöstä ponnistaa vahva, kestävyttä kohti kehittyvä ja menestyvä eteläsavolainen ruokaketju. Käytettyjen aineistojen perusteella näyttää siltä, että Etelä-Savon ruoka-alan kehittämiseksi tarvitaan suunnanmuutoksia ja huomattavia ponnistuksia. Esitetyt perustelut viittaavat yrittäjyys- ja ekotalouden sekä alueen sisäsyntyisen kehittämisen tärkeyteen, jotta voitaisiin tavoitella uutta aikakautta.

Seuraavassa esitellään aineistolähtöisiä kehittämisseuranta Etelä-Savon ruoka-alalle. Ne ovat ryhmitelty neljään koriin: kestävä ruokakulttuuri, neuvotteleva ruokaketju, ruoan laadun kehittäminen sekä teknologioiden hyödyntäminen ja uudet liiketoimintamahdollisuudet. Näistä ensimmäinen, kestävä ruokakulttuuri, edustaa laajaa tulokulmaa muutokseen. Seuraavat kuvaavat aiempaa yksityiskohtaisemmin niitä keinoja, joilla ruokakulttuuriseen muutokseen pyritään. Näkökulmat ovat tarkoituksellisesti väljiä ja niitä havainnollistetaan melko konkreettisilla kuvauksilla ruokaketjun mahdollisista toimintatavoista. Ne pyrkivät avaamaan mutta eivät suinkaan rajaamaan maakunnan ruoka-alan kehittämisalioitteita.

Kestävä ruokakulttuuri

Kestävä ruokakulttuuri merkitsee eteläsavolaisen ruoan läpäisevää vaikutusta eteläsavolaisessa ruokaketjussa tuotannosta kulutukseen. Kestävä ruokakulttuuri ei synny globaalien markkinoiden olosuhteissa itsestään vaan se on määrätietoisin, pitkäjänteisen ja laaja-alaisen kehittämisen tulos. Se näkyy menestyneissä eteläsavolaisissa tuotteissa, niiden tarjontaketjuissa, sosiaalisten verkostojen vahvistumisessa ja maakunnallisen ruoka-identiteetin selkiytymisessä ja ennen kaikkea ruokailutottumuksissa. Identiteetin vahvistuminen saa tukea myös viennistä, kun osa eteläsavolaisista tuotteista tunnetaan laajasti myös alueen ulkopuolella sekä kotimaisilla että globaaleilla markkinoilla.

Kuluttajien eteläsavolainen ruokaidentiteetti vahvistuu niin, että he tuntevat eteläsavolaiset tuotteet ja ostavat joko valmista ruokaa tai valmistavat itse aterioita eteläsavolaisista raaka-aineista. Kuluttajat syövät eteläsavolaisia tuotteita osana jokapäiväistä ruokailuaan aterioina, välipaloina ja näitä tuotteita tarjotaan myös erilaisissa tapaamisissa ja juhlissa. Ruoasta ja ruoka-alasta ollaan kiinnostuneita, ruoka-ala on tunnettu ja sitä sekä itse ruokaa arvostetaan.

Kaikilla ikäryhmillä on omat eteläsavolaiset herkkunsa; myös maakunnan perusruoka-aineet kuten liha ja maitotuotteet, perunat, porkkanat, sipulit ja erilaiset marjat ovat herkkuja sellaisinaan tai jalosteina. Kuluttajilla on aktiivisesti mielessään useita tuotteita, joiden laatuun he ovat tyytyväisiä ja joiden laatuominaisuudet ovat kestäneet vertailun muihin tuotteisiin. Ne ja niiden tuottajat tunnetaan ja kuluttajat odottavat näkevänsä niitä jokapäiväisessä tarjonnassa. Näissä perusruoka-aineissa on

myös vahvoja luomutuotteita. Tuotteiden tuotantorytmi tunnetaan ja satokausia odotetaan. Tällaisen kulutuksen toteutuminen jokapäiväisenä käytäntönä ilman, että siihen erikseen tarvitsee havahtua ja harkita eteläsavolaisen tuotteen ostamista on pitkän ruoan paikallistamisprosessin tulos. Eteläsavolaiset tuotteet ovat valikoituneet ja saavuttaneet asemansa markkinoilla usein hitaan ja laajan sosiaalisen kokeilu- ja keskusteluprosessin kautta.

On toivottavaa ja aivan mahdollista, että eteläsavolainen ruokakulttuuri näkyy myös nykyistä terveellisempänä ravitsemuksena ruokailutottumusten muuttuessa niin, että opitaan nauttimaan enemmän maukaasta ja ravintotiheästä kuin sitä vaatimattomammasta energiatiheästä ruoasta. Makeiset, rasvaiset ja suolaiset naposteet ja makeat virvoitusjuomat voivat osittain korvautua maakunnallisilla (luomu)tuotteilla. Uusia innovatiivisia tuotteita ja ravitsemispalveluita ilmaantuu markkinoille ja niiden tehokas markkinointi aloittaa vähittäisen muutoksen kulutustottumuksissa. Vähittäiset ja pienet muutokset ovat arvokkaita nykyistä kestävämmän ruokakulttuurin ilmentäjiä.

Lähi- ja luomuruoan markkinat kasvavat suurissa päivittäistavarakaupan ketjuissa ja lisäksi muut lähi- ja luomuruoan markkinakanavat lisääntyvät. Riippumaton ruokakauppa laajenee ja jatkaa erityisesti ruoanvalmistuksesta kiinnostuneiden herkkukauppana, jonka valikoima rakentuu tarjonnan perusteella. Päivittäistavarakauppa kerää valikoimiinsa ne tuotteet, joilla on kaupalle tarpeellista jatkuvuutta. Torit tuovat vaihtelua tarjontaan ja mahdollistavat asiakkaille jokapäiväisiä kiinnostavia elämyksiä. Tukat parantavat maakunnallisten tuotteiden välittämistä ja yhdessä tuottajien kanssa tukevat eteläsavolaisten raaka-aineiden tarjontaa ravintoloille ja julkisille ruokapalveluille, jotka puolestaan tarjoavat näkyvästi eteläsavolaista ruokaa.

Kuluttajat myös arvostavat ruokaa ja tarjontaketjun toimijoita – tuottajia, jalostajia ja kaupaa – samalla kun he ymmärtävät nykyistä enemmän tarjontaketjun toimintaa. Kuluttajat näkevät maatalouden ja elintarvikkeiden jalostuksen osaamispohjan ja tunnistavat kaupan, ravintoloiden ja julkisten ruokapalveluiden työn kestävästä ruokakulttuurin hyväksi. Etelä-Savossa pellolta pöytään ruokaosaaminen kasvaa. Oma kulutus ymmärretään myös lähi- ja luomuruokamarkkinoiden tukemiseksi ja vastuullisuudeksi. Tämä eteläsavolaisen ruoan näkyvyys ja sen kuluttaminen kiinnostavat sekä maakunnan asukkaita, vapaa-ajan asukkaita että matkailijoita, joille siitä tulee tietoinen vetovoimatekijä. Kestävästä ruokakulttuurista symboloivat käytännössä tietyt ruoka-aineet ja ruokalajit, joita on näkyvästi tarjolla ja jotka kuuluvat osaksi jokapäiväistä ruokailua niin, että eteläsavolaisen ruoan kulutus kasvaa. Tässä toimintaympäristössä myös tuontiruokaa arvostetaan ja siitä nautitaan sen laadun perusteella; tuontiruoka tarjoaa mielenkiintoista vaihtelua ja vertailupohjaa alueelliselle tuotannolle.

Tutkimuksen, koulutuksen ja opetuksen organisaatioilla, muilla julkisilla elinkeinon edistäjillä ja järjestöillä on huomattava merkitys tiedon- ja sisällöntuottajina ja tapahtumien lanseeraajina sekä järjestäjinä. Yhdensuuntainen ja tehokas visuaalinen viestintä yhdistettynä vahvaan aistinvaraiseen kokemukseen eteläsavolaisesta hyvästä ruoasta mahdollistaa kasvatuksellisen markkinoinnin ruoan alkuperästä, laadusta ja kehityshistoriasta sekä vastuullisuudesta. Tämä korostaa myös opetuksen, koulutuksen ja terveydenhuollon organisaatioiden omaa innovatiivista

Alueen ruokatuotteita
kaikkiin markkinakanaviin

Ruoan arvostuksen ja
kuluttajien ruokaosaamisen
vahvistamista vastuulliseksi
kuluttamiseksi

Tutkimusta kehittämistä,
koulutusta, ruokaviestintää
ja -kasvatusta kestävästä
ruokakulttuurin vahvistamiseksi

osaamista ja osallistumista maakunnan ruokaketjun kehittämiseen. Keskeinen voimavara ruoka-alan kehittämiseksi on julkinen tutkimuksen, tuotekehityksen ja yritystoiminnan rahoitus, jonka tuloksena ruoka-ala kehittyy vuosittain nykyisten yritysten kasvaessa ja uusien syntyessä.

Neuvotteleva ruokaketju

Eteläsavolaisen ruokakulttuurin nousu tarvitsee nykyisiä ruokaketjuja, mutta myös näiden laajenemista ja uusien ruokaketjujen nousua. Ruokaketjujen sisäsyntyiseksi kehittämiseksi liiketoimintaan tarvitaan luottamuksellisia ja tasavertaisia kumppanuuksia. Niiden avulla vältetään hukkaan mennyttä kehittämistyötä, investointeja ja markkinointia sekä jaetaan riskejä niin, että ketjun toimijoiden taloudellinen jatkuvuus varmistuu. Kehittämiseen liittyy usein sosiaalisia ulottuvuuksia kuten yhdessä viihtymistä ja vapaata mutta tavoitteellista ajattelua, joista alueen menestyneet yritykset ja hyvin toimivat yksittäiset ruokaketjut ovat esimerkkeinä. Näissä verkostoissa kuluttajat myös tuntevat tuottajia heidän työstään ja onnistuneista tuotteistaan. Luottamuksellisuus, tasavertaisuus ja luonteva kohtaaminen mahdollistavat vakavan liiketoiminnallisen kehitysohjeen sellaisten toimijoiden välille, joiden taloudellinen asema, asema työelämässä, koulutustaso ja yrityshistoria ovat hyvin erilaisia; kehittämistyössä voidaan keskustella vapaasti ja ennakkoluulottomasti myös niistä mahdollisuuksista, jotka eivät vaikuta ensi ajattelemalta lupaavilta. Yleisesti bulkkituotteiden määrä vähenee ja eteläsavolaisiksi tunnistettavien tuotteiden määrä kasvaa.

Avoimissa verkostoissa toivotetaan tervetulleiksi uudet vastuulliset ja osaavat toimijat, jotka liitetään mukaan olemassa oleviin tai uusiin, kehittyviin ruokaketjuihin ja markkinointiorganisaatioihin. Erityisesti ne toimijat, jotka ovat kehittäneet suhteellisen itsenäisesti omaa (luomu) tuotantoaan ja markkinoineet sen yksin, löytävät yhteyksiä muiden vastaavassa tilanteessa olevien kanssa, jotka haluavat kehittää markkinointia. Kymmenistä vakavista yritysaihioista syntyy luottamuksellisessa yhteistyössä joitakin laajenevia yrityksiä. Kehitys on seurausta useista kohtauksista, tapaamisista ja vierailukäynneistä, joita järjestetään ruoka-alan yrityksiin ja organisaatioihin. Lisäksi kehittämishankkeet tukevat yritysten syntymistä ja kasvua.

Tuottajien neuvottelusuhteet jalostajiin paranevat ja neuvotteluissa etsitään tuottajille nykyistä parempaa näkyvyyttä, uusia markkinointitapoja sekä alkutuotantoa tukevaa palvelua. On mahdollista, että jotkut tuottajat vaihtavat osuuskuntaa tai seuraavat niiden esimerkkiä, jotka ovat alkaneet jalostaa omaa tuotantoaan. Neuvottelusuhteiden paraneminen näkyisi kasvavana joukkona pieniä ja korkealaatuisia elintarvikkeiden jalostusyrityksiä, jotka löytäisivät markkinakanavansa esimerkiksi joko omasta markkinoinnistaan, riippumattomasta kaupasta, ravintoloista ja ruokapalveluista tai päivittäistavarakaupasta. Kunnat myöntävät julkisille ruokapalveluille erityisen rahoituksen lähi- ja luomutuotteiden hankintayhteistyöhön, mikä aloittaa johdonmukaisen lähi- ja luomuruoan määrällisen kasvun hankinnoissa.

Tarjontaketjun toimijoiden kuten tuottajien, jalostajien ja ravintoloitsijoiden ikääntyminen on kysymys, jonka ratkaisuun tarvitaan nuoria yrittäjiä. Jatkuvuuden ongelma ei niinkään kosketa laajoja ja vahvoja organi-

Ruokaketjujen kehittämistä ja tasavertaisia kumppanuuksia

Avoimia, kasvavia ja luottamukseen perustuvia verkostoja

Nykyistä parempia neuvottelusuhteita

saatioita, jotka kykenevät itse uusiutumaan nuorten työntekijöiden kautta, vaan yhden tai muutaman henkilön varassa toimivia yrityksiä. Lisäksi nuorten saaminen työelämään ruoka-alan yrityksiin tarvitsee oman sosiaalisen ja koulutuksellisen innovaationsa ja toteuttajansa; Etelä-Savossa osaamista on jaettavaksi asti.

Tuottajien, jalostajien ja nuorten kohtaamisista syntyy yhteyksiä, jotka lisäävät nuorten kiinnostusta ja luottamusta maatalous- ja luonnonvara-alaan niin, että harjoittelujaksoja (palkallisia tai palkattomia) voidaan järjestää kiinnostuneille. Nuorten ohjaamisesta ja viihtymisestä huolehditaan niin, ettei nuori ole vain 'joku ulkopuolinen' vaan tärkeä töihin osallistuja, joka hyötyy osallistumisestaan jollakin itselleen tärkeällä tavalla. Nuorena ruoka-alalla töissä viihtyneet voivat jatkaa samoissa yrityksissä, hankkiutua töihin muihin saman alan yrityksiin tai perustaa omia yrityksiä. He voivat toimia myös kausiluonteisen työn voimavaroina tutussa ja sosiaalisesti merkityksellisessä ympäristössä.

Myös laajeneminen maakunnan ulkopuolelle ja kansainvälisesti on mahdollista etenkin niissä tuotteissa, joissa ollaan jo vahvoja mutta myös uusissa ja kokeilevissa tuotteissa. Näiden tarjontaketjujen kasvua voivat tukea ne tahot, jotka toimivat kansallisesti kuluttajarajapinnassa – kuten päivittäistavarakauppa, joka jo toimii Suomen rajojen ulkopuolella – sekä koulutuksen, tuotekehityksen ja viennin organisaatiot sekä järjestöt, joilla on yhteyksiä kansainvälisiin markkinoihin. Pääkaupunkiseudulla, muissa Suomen kasvukeskuksissa, Pietarissa, Saksassa ja Aasian maissa myydään näkyvästi joitakin suomalaisia tuotteita Etelä-Savosta.

Ruoka-alan koulutus toimii yhteistyössä alan yrittäjien kanssa ja syventää alan osaamista aistinvaraiseen arviointiin, hygieniaan, teknologiaan, talouteen ja ympäristöön liittyvän osaamisen avulla. Julkiset organisaatiot, järjestöt ja yrittäjät luovat yhteistyössä säännöllisiä ruoka-alan tapahtumia, joissa hyvä eteläsavolainen (luomu)ruoka konkretisoituu. Koulutuksen tuoma osaaminen viedään verkostoihin, jossa se jalostuu taidoiksi. Kehittämishankkeilla tuetaan verkostojen syntymistä ja niiden uudistumista.

Ruoan laadun kehittäminen ja teknologioiden hyödyntäminen

Ruoan laatu, tavanomaisten teknologioiden hyödyntäminen ja mahdollisesti osallistuminen high-tech -tuotteiden kehittämiseen saavat alueella ja kansallisesti uutta huomiota. Erityisesti aistinvaraisten ominaisuuksiensa, tuotantohistoriansa ja –menetelmiensä sekä puhtautensa ja terveellisyytensä vuoksi eteläsavolaiset tuotteet profiloituvat sekä tuottajien että kuluttajien keskuudessa. Niiden tuoreus, maku ja hygieeninen laatu viestitään läpi ketjun kuluttajille uusilla tavoilla, jotka lisäävät tuotteiden arvostusta. Tällainen viestiminen voi sisältää sosiaalis-taloudellisia innovaatioita ja tavallisesti näkymättömiin jäävän tuotannollisen tiedon näkyväksi tekemistä. Ruoan laadun liittäminen näkyvästi hygieenisten ja eettisten työtapojen ja ympäristön laatuun, esimerkiksi vesistöjen ja metsien puhtauteen, nostaa tuotteiden lisäarvoa. Marja-alalla voidaan nostaa keruutuotteiden ja jalosteiden arvoa etenemällä metsien luomusertifioinnissa.

Yritysten jatkuvuuden turvaamista ja sitä edistävien yhteyksien rakentamista

Alueen ruokaketjujen laajenemista Suomeen ja vientiin

Koulutusta ja kehittämistä ruokaosaamisen syventämiseksi, verkostojen luomiseksi ja niiden uudistumiseksi

Profiloitumista ruoan laatuun ja sen aistinvaraisiin ominaisuuksiin

Innovatiivista viestintää ruoan laatuominaisuuksista

Jalostustoiminnan vahvistamista
ja uusien tuotteiden kehittämistä

Kehittämisessä vaativia
ehtoja ja t&k-toimintaa

Ruoan laatu aistinvaraisena kokemuksena muistetaan. Tuoreus on käsitteenä yksinkertainen, mutta käytännössä paljon työtä ja huolellista suunnittelua vaativa tuotteen ominaisuus, jossa logistiikan hallinta on keskeistä. Eteläsavolaiset tuottajat kehittävät kaupan kanssa toimintatavan, jonka avulla tuotteiden tuoreus saadaan näkyviin markkinoinnissa. Tällainen tuoreus ja aistinvarainen kokemus aiheuttavat sen, että eteläsavolaiset tuotteet syrjäyttävät joitakin tuontituotteita, mikä parantaa eteläsavolaisen ruokaketjun kestävyyttä. Ravitsemispalvelujen tarjoaman aterioiden aistinvarainen laatu ja tuotteiden tuoreus on keskeistä asiakkaan kokemukselle laadukkaasta ruoasta.

Kuluttajat tarvitsevat myös jalostettuja elintarvikkeita, minkä vuoksi maakunnan jalostavaa teollisuutta voitaisiin laajentaa ja tuontia voitaisiin tältäkin osin korvata. Tavanomaisten elintarviketeknologioiden hyödyntäminen on alueella edennyt julkisen rahoittajan ja pääomasijoittajien toimesta ja tuloksena on syntynyt kansallisesti merkittävää ja kasvavaa jalostustoimintaa. Tavanomaisia teknologioita hyödyntäen nykyiset yritykset voivat laajentua markkinapinnassa toimijoiden tuella, kun ymmärretään millaiset tuotteet kiinnostavat kuluttajia. Nykyiset jalostajat voivat kehittää tuotteitaan ja uusia elintarvikkeita jalostavia yrityksiä voi syntyä etenkin niille aloille, joissa maakunnassa on alkutuotantoa, mutta ei vielä tietyntaista jalostusta.

Maakunnan osaamis- ja yrittäjäyys- sekä taloudellisia pääomia voidaan sijoittaa yrityksiin, jotka jäljittelevät kansainvälisiä maito-, liha-, juusto-, vilja- ja marjatuotteita sekä kotimaisia perinneruokia. Luovien yhteyksi- en takia kansainvälinen ja kansallinen vuorovaikutus on ruoka-alalla tärkeää ja laadukkaita tuotteita kohdattaessa voidaan kysyä, sopisiko tämä alueelle jalostettavaksi. Ruoka-alan tutkimus ja tuotekehitys tuottavat sekä uutta tietoa että sovelluksia eteläsavolaisen tuotannon kehittämiseksi ja laajentamiseksi. Julkinen rahoitus huomioi ruoka-alan resurssit ja kehittämiskohteet osana ekomaakunnan tavoitteita. Kuluttajille tarjotaan jotakin uutta ja erilaista, koska ruoka-alan on oltava lähtökohtaisesti innovatiivinen nykyisessä markkinatilanteessa.

Tavanomaisen teknologian käyttö esimerkiksi maidon, lihan, kalan, munien, viljan, kasvien tai marjojen jalostukseen on varsin vaativaa, koska se tarvitsee laitteita, prosessien hallintaa, viranomaishyväksyntöjä eikä vähiten pääomia. Osa maakunnan tuotteista raaka-aineista jalostetaankin alueen ulkopuolella, mutta tuotteisiin saadaan alkutuottajan tiedot näkyviin, jolloin tuote saa osittain eteläsavolaisen leiman ilman, että jalostuskapasiteettia olisi tarvinnut kehittää. Uudenlaista jalostustoimintaa varten tutkimus- ja kehittämisorganisaatiot käynnistävät tuottajien ja kehittäjien yhteistyössä tuoteaihioiden seulonnan huomioiden niiden mahdolliset ehdot markkinoinnin, tuotannon, pääomien että yrittäjäyden näkökulmista. Mukana on myös elintarviketeknologinen ja tekninen osaaminen, mikä hanketyönä kehittää jalostustapoja ja -menetelmiä eteläsavolaisille tuotteille. Myös high-tech -tuotteita, joilla on erityisiä ominaisuuksia sisältämiensä terveyttä edistävien yhdisteiden takia, voidaan harkita kehitettäväksi. On myös mahdollista kehittää maakunnan ruoantuotannon sivutuotteista uusia tuotteita muille kuin ruoka-alan markkinoille.

Ruoka-alan liiketoimintamahdollisuudet

Ruoan uudet liiketoimintamahdollisuudet tarvitsevat kärsivällisiä, osavia, verkottuneita ja rohkeita toimijoita; juuri heidän työnsä tuloksena Etelä-Savossa toimii nytkin maakunnalle tärkeitä yrityksiä. Kestävä ruokaketju kehittyy usein vähittäisten kokeilujen kautta, joiden menestymisestä ei aina voida olla etukäteen varmoja. Tutkimus- ja kehittämistoiminta mahdollistavat ja tehostavat kokeilujen tekemistä muodostamalla, laajentamalla ja syventämällä toimijoiden yhteistä osaamispotentiaalia. Ne toimijat, joilla on näkemystä markkinoiden kehityksestä ja uusista viljelykasveista ja eläimistä, uusista prosesseista, tuotteista ja markkinoista, voivat hakea kehittäjien kanssa pääomia julkisten rahoittajien kanssa ja vaikkapa joukkorahoituksella. Näiden ruokaketjujen sivutuotteet voivat myös tarjota merkittäviä liiketoimintamahdollisuuksia. Viranomaiset tarjoavat tukensa ruoka-alalle, joka esittää sekä alkuperäisten että uusien teknologioiden kehittämistä mahdollisesti kansainvälisiin tuote-esikuviin perustuen. Vuosittain toteutetaan hankkeita, joiden tuloksena syntyy vähitellen aluetaloutta kestävästi tukevia uusia yrityksiä.

Ruoka-alan strategiatyö tarvitsee myös jatkuvaa ja spontaania keskustelualustaa, jossa voidaan kertoa ongelmista ja niiden ratkaisuksista, joskin toimijoiden näkökulmasta esteenä on usein keskinäinen kilpailu. Parhaiten tuotteita voitaisiin ehkä kehittää tietyistä tuoteryhmistä kiinnostuneiden ketjutasoisten toimijaryhmien kanssa. Kestävä ja menestyvä ruokaketju rakentuu hyvinkin pienistä muutoksista, jotka ajavat edellään lisää muutoksia. Ne voivat vaatimattomilta näyttävistä mittasuhteistaan huolimatta lisätä merkittävästi maakunnan yritysten lukumäärää ja liikevaihtoa.

Uusissa liiketoimintamahdollisuuksissa voidaan käyttää myös hybridimalleja, joissa aiemmin aivan erillisinä pidetyt toiminnot yhdistetään taloudellisesti kestävällä tavalla. Hybridimallit mahdollistavat yhteiskuntaan syntyneiden ruokaketjun toimijoita erottavien kuilujen silloittamisen. Näin ruokaketju rikastuu käsitteellisesti, toiminnallisesti ja sosiaalisesti siihen järjestettyjen 'silmukoiden' avulla. Nämä voivat kohdentua koulujen ja korkeakoulujen sekä yliopistojen oppimistyöhön, terveydenhoitoon, sosiaalisten ja kulttuuristen suhteiden rakentamiseen, teknologiseen ja ruokakulttuuriin, historiaan sekä matkailuun. Uusia yritysten hybridimalleja kehitetään vaatimattomista pienistä aluista laajemmiksi. Näistä hyötyvät sekä ruokaketjun yritykset että syntyvät uudet 'silmukkayritykset', jotka tukevat muuta liiketoimintaa. Ei vain kuluttajat vaan myös nuoret koululaiset, opiskelijat, ammattiaan vaihtavat, maahanmuuttajat ja seniorikansalaiset kiinnostuvat ruoka-alasta. He kiinnostuvat uusista liiketoimintamahdollisuuksista ja arvostavat ruoka-alaa työurana joko toisen palveluksessa (myös osapäivätyönä) tai yrittäjinä.

Liiketoimintaan liittyy kiinteästi viestintä, jota toteutetaan sekä omina hankkeinaan että uusien tuotteiden markkinoinnissa. Yhteistyössä tutkimus- ja kehittämistoiminnan kanssa viestintää voidaan rakentaa niin, että se syventää ja laajentaa ketjun toimijoiden ymmärrystä ruoan kestävyuden tekijöistä. Viestintä palvelee kaiken uuden liiketoiminnan ja tuoteinnovaatioiden sekä tuotteiden tunnetuksi tekemistä. Ruoka-alan innovatiivinen viestintä vahvistuu niin, että ruoka-ala näkyy ja kuuluu aiempaa paremmin. Termit, joita käytetään gastronomiassa, ympäristönsuojelussa, elintarvikehygieniassa ja lainsäädännössä tulevat aiempaa

Uudet liiketoimintamallit vaativat näkemystä ja kokeiluja

Tutkimus ja kehittäminen tehostavat uusia aloitteita

Pienet kasautuvat muutokset tärkeitä

Liiketoiminnan hybridimalleja ruoka-alalle

Ruoka-alan viestinnän syventämistä ja laajentamista

tutummiksi niin, että epämuodollinen oppiminen ruoka-alasta syvenee. Kaupoissa, ravintoloissa ja toreilla liikkijat voivat nähdä opasteista ja merkinnöistä, miten puhtaita ja laajoja Etelä-Savon metsät ja vedet ovat ja miten hygieenisii elintarvikkeet ovat. Viestintä toimii myös muilla kielillä kuin suomeksi ja ruotsiksi; venäjä, kiina ja englanti tukevat asiakkaiden elämyksiä.

6 ETELÄSAVOLAISEN RUOKA-ALAN KEHITTÄMISEN SEURANTA

Etelä-Savon ruoka-alan kehittämissuuntien toteutumista seurataan vuosittain. Seurannan kohteena ovat Etelä-Savossa toteutettavat ruoka-alan tutkimus- ja kehittämishankkeet, joiden määrästä ja teemoista sekä rahoituksesta kootaan tietoa kehittämissuuntien toteutumisen arviointia varten.

Mahdollisuuksien mukaan voidaan koota myös laajempaa seuranta-aineistoa. Ruoka-alan verkostojen ja yksittäisten ruokaketjujen kehittyminen näkyy väestön ruokaostojen ja ruoan kulutuksen lisäksi myös kaupan, yksityisten ja julkisten ravitsemispalvelujen sekä jalostavien ja maatilayritysten valikoimissa ja liikevaihdoissa ja muussa kehityksessä. Nämä kehityskulut tarjoavat runsaasti aiheita erilaisiin kirjallisiin tuotoksiin – kuten ainekirjoitukseen, kokeisiin, opinnäytetöihin, selvityksiin ja tutkimuksiin – jotka todentavat muutoksia ruoka-alalla ja antavat toimijoille käsitystä ruoka-alan etenemisestä ja onnistuneista sekä vähemmän onnistuneista ratkaisuksista. Yhteistyötä on laajasti pidetty eteläsavolaisen ruoka-alan voimavarana ristiriidoista huolimatta ja ruoka-alan kehittämisen seuraamisessa olisi myös suositeltavaa noudattaa yhteistyöperiaatetta.

KIRJALLISUUS

- Abrahams, R. 1991. A place of their own. Family farming in Eastern Finland. Cambridge, Cambridge University Press.
- Anderson, M.D. Bellows, A.C. 2012. Introduction to symposium on food sovereignty: expanding the analysis and application. *Agriculture, Food and Human Values*, 29: 177-184. Katso myös Food sovereignty http://en.wikipedia.org/wiki/Food_sovereignty#Food_Regime_theory... http://en.wikipedia.org/wiki/Food_sovereignty
- Atkins, P. and Bowler, I., 2001. Food in society. Economy, Culture, Geography. London, Arnold.
- Björkroth, T., Frosterus, H., Kajova, M. ja Palo, E., 2012. Kilpailuviraston päivittäistavaraoppia koskeva selvitys. Kuinka kaupan ostajavoima vaikuttaa kaupan ja teollisuuden välisiin suhteisiin? Kilpailuviraston selvityksiä 1/2012.
- Council Regulation (EC) No 834/2007 of 28 June 2007 on organic production and labelling of organic products and repealing Regulation (EEC) No 2092/91. Accessible 08.07.2010 at <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:189:0001:0023:EN:PDF>
- Elintarviketeollisuusliitto. Elintarviketalosten viennin kasvu jatkui. Tiedote 24.3.2014. Saatavilla http://www.etl.fi/www/fi/tiedotteet/tiedotteet.php?we_objectID=776
- Elintarviketurvallisuusvirasto Evira, 2014. Luomuhyväksytyt tuotantoala 2014. Ennakkotietoja vuodelta 2014, 1.9.2014. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>
- Elintarviketurvallisuusvirasto Evira, 2014. Luomuhyväksytyt tuotantoala 2013. Peruna ja tärkeimmät puutarhakasvit. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>
- Elintarviketurvallisuusvirasto Evira, 2014. Luomutilat ja luomutuotantoalat 2014. Ennakkotietoja vuodelta 2014, 1.9.2014. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut 2014. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>
- Elintarviketurvallisuusvirasto Evira, 2014. Luonnonmukainen kotieläintuotanto 2013. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>
- Goodman, D. & Redclift, M. 1991. Refashioning Nature. Food, Ecology & Culture. London and New York, Routledge.
- Hughner, R.S., McDonagh, P., Prothero, A., Schultz II, C.J. and Stanton, J. 2007. Who are organic food consumers? A compilation and review of why people purchase organic food. *Journal of Consumer Behaviour* 6 (2-3):94-110.
- Huomisen ruoka. Esitys kansalliseksi ruokastrategiaksi, 2010. Ruokastrategian valmistelun johtoryhmä. Vammalan kirjapaino. Saatavissa 15.12.2014 <http://www.mmm.fi/attachments/mmm/tiedotteet/5qZTC31Sw/Huomisen_ruoka_-_Ehdotus_kansalliseksi_ruokastrategiaksi.pdf>
- Iivonen, S., Koivisto, A., Mikkola, M., Väisänen, H.-M., Tuomisto, J., Kivijärvi, P ja Mattila, T. 2014. Luomukasvituotannon kannattavuus ja tarjontaketjujen toimivuus Suomessa. Helsingin yliopisto, Ruralia-instituutti. Raportteja 125. 62 s. 2014. Saatavana 15.12.2014 <<http://www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Raportteja125.pdf>>
- Marini, M.B. and Mooney, P.H., 2006. Rural economies. In: Cloke, P., Marsden, T. and Mooney, P.H. (Eds.), 2006. Handbook of Rural Studies. London, Sage. pp. 91-103.

- Marsden, T., 2013. From post-productionism to reflexive governance: Contested transitions in securing more sustainable food futures. *Journal of Rural Studies* 29: 123-134.
- Maaseutuvirasto, 2014. Marsi 2013. Luonnonmarjojen ja -sienten kauppatulomäärät vuonna 2013. Maaseutuviraston julkaisusarja: Raportteja ja selvityksiä 3/2014.
- Mikkola, M. 2009. Shaping professional identity for sustainability: Evidence in Finnish public catering. *Appetite* 53 (1): 56-65.
- Mikkola, M. & Morley, A. 2013. Potential of transformative consumer learning for governance for animal welfare by public catering? A paper to be presented in EurSafe conference "The Ethics of Consumption: The Citizen, The Market, and The Law" in Uppsala, Sweden, September 11-14, 2013. Wageningen Academic Press.
- Mikkola, M. 2014. Luomuruokaketjun vaihtoehtoisia toimintamalleja. Esitys Luomupäivillä 25.-26.11.2014 Seinäjoella.
- Morgan, K. & Sonnino, R. 2008. *The School Food Revolution. Public Food and the Challenge of Sustainable Development*. London, Earthscan.
- Nielsen, 2014. Myymälöiden lukumäärä myymälätyypin mukaan 2013. Saatavilla http://www.pty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Myymalamaara_myymalatyyppin_mukaan_2013.pdf
- Nielsen, 2014. Myymälärekisteri 2013. Saatavilla http://www.pty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Kylakauppatilasto_2013.pdf
- Nielsen, 2014. Päivittäistavaroiden myynti myymälätyypin mukaan 2000-2013. Saatavilla http://www.pty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Pt_myynti_myymalatyyppin_mukaan_2000_2013.pdf
- Nielsen Finland Oy ja Päivittäistavarakauppa ry, 2014. Päivittäistavaramyynni ketjuittain vuonna 2013. Saatavilla http://www.pty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Pt_myynti_ketjuittain_2013.pdf
- Ploeg, J.D. van der, 2006. Agricultural production in crisis. In: Cloke, P., Marsden, T. and Mooney, P.H. (Eds.), 2006. *Handbook of Rural Studies*. London, Sage. pp. 258-277.
- Ray, C., 2006. Neo-endogeneous rural development in the EU. In: Cloke, P., Marsden, T. and Mooney, P.H. (Eds.), 2006. *Handbook of Rural Studies*. London, Sage. pp. 278-291.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, 2014. Ammattikalastus sisävesillä (verkkojulkaisu). Suomen virallinen tilasto (SVT). [viitattu: 27.11.2014]. Saantitapa: http://www.rktl.fi/tilastot/aihealueet/ammattikalastus_sisavesilla/
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, 2014. Vesiviljely 2013. Riista- ja kalatalous. Tilastoja nro 5/2014.
- Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos, 2014. Metsästys (verkkojulkaisu). Suomen virallinen tilasto (SVT). [viitattu: 27.11.2014]. Saantitapa: <http://www.rktl.fi/tilastot/aihealueet/metsastys/>
- Ruoka-Suomi, 2014. Elintarvikeyritykset tilastointi 7/2014. <http://www.ruokasuomi.fi/yritystilastot.php>
- Ruokatietyhdistys ry., 2014. Tietohaarukka. Elintarvikeomavaraisuus 2013. Saatavissa 15.12.2014 <http://www.ruokatieta.fi/ruokafakta/tietohaarukka/elintarvikkeet>
- Ruokatietyhdistys ry., 2014. Tietohaarukka. Maatalous- ja puutarhayritykset. Saatavissa 15.12.2014 <http://www.ruokatieta.fi/ruokafakta/tietohaarukka/elintarvikkeet>

- Ruokatietyhdistys ry., 2014. Tietohaarukka. Luonnonmukaisesti viljelty peltoala ja luomutilat. Saatavissa 15.12.2014
<http://www.ruokatieto.fi/ruokafakta/tietohaarukka/elintarvikkeet>
- Ruokatietyhdistys ry., 2014. Tietohaarukka. Suurkeittiöiden lukumäärä toimialoittain. <http://www.ruokatieto.fi/ruokafakta/tietohaarukka/paivittaistavarakauppa%20ja%20ammattikeittiot>
- Ruokatietyhdistys ry., 2014. Tietohaarukka. Suurkeittiöiden annosmäärä toimialoittain. <http://www.ruokatieto.fi/ruokafakta/tietohaarukka/paivittaistavarakauppa%20ja%20ammattikeittiot>
- Suomen Mehiläishoitajain Liitto ry, 2014. Hunajan tuotanto ja ammattitarhaajat v. 2013.
- Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, 2014. Alueittainen lihan tuotanto 2013. www.maataloustilastot.fi
- Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, 2014. Alueittainen maidontuotanto kiintiökaudella 2013/14. www.maataloustilastot.fi
- Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, 2014. Kananmunien tuotanto 2013. www.maataloustilastot.fi
- Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, 2014. Kotieläinten lukumäärä 2013. www.maataloustilastot.fi
- Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, 2014. Maatalous- ja puutarhayritysten rakenne 2013. www.maataloustilastot.fi
- Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, 2014. Puutarhatilastot 2013. www.maataloustilastot.fi
- Tike, Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskus, 2014. Satotilastot 2013. www.maataloustilastot.fi
- Tilastokeskus 2014. Alueellinen yritystoimintatilasto. Toimipaikat toimialoittain ja maakunnittain 2013. Tilasto: Alueellinen yritystoimintatilasto [verkkojulkaisu].ISSN=2342-6241. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 19.12.2014].
 Saantitapa: http://193.166.171.75/Dialog/varval.asp?ma=010_alyr_tau_101&ti=Toimipaikat+toimialoittain+ja+maakunnittain+2013&path=../Database/StatFin/yri/alyr/&lang=3&multilang=fi
- Tomlinson, I., 2013. Doubling food production to feed the 9 billion: A critical perspective on a key discourse of food security in the UK. *Journal of Rural Studies* 29: 81-90.
- Työ- ja elinkeinoministeriö, 2014. Elintarviketeollisuus. Toimialaraportti 1/2014. TEM:n ja ELY-keskusten julkaisu. http://www.temtoimialapalvelu.fi/files/2236/Elintarviketeollisuus_marraskuu_2014.pdf
- Viitaharju, L., Määttä, S., Hakala, O. ja Törmä, H. 2014. Työtä ja hyvinvointia! Lähiruoan käytön aluetaloudelliset vaikutukset Suomen maakunnissa. Helsingin yliopisto Ruralia-instituutti Raportteja 118.
- WCED (World Council of Environment and Development), 1987. *Our Common Future*. Oxford, UK. Oxford University Press.

LIITE 1. Tietoja maatalous- ja puutarhayrityksistä ja luomutuotannosta

Maatalous- ja puutarhayritysten lukumäärä v. 2013

	Koko maa	Etelä-Savo	%-osuus
maatilojen lukumäärä	54 398 kpl	2 568 kpl	5,6 %

Lähde: SVT: Tike, Maatalous ja -puutarhayritysten rakenne 2013. www. maataloustilastot.fi

Maatalous- ja puutarhayritysten keskimääräinen käytössä oleva maatalousmaa v. 2013

	Koko maa	Etelä-Savo
käytössä oleva maatalousmaa	2 258 648 ha	71 671 ha (3,2 %)
josta vuokrattua	751 268 ha (33,3 %)	28 081 ha (39,2 %)
käytössä oleva maatalousmaa keskimäärin	41,52 ha	27,91 ha

Lähde: SVT: Tike, Maatalous ja -puutarhayritysten rakenne 2013. www. maataloustilastot.fi

Maatalous- ja puutarhayritysten lukumäärä Etelä-Savossa kunnittain v. 2013

Kunta	lukumäärä	%-osuus
Enonkoski	61	2,4 %
Heinävesi	67	2,6 %
Hirvensalmi	84	3,3 %
Joroinen	181	7,1 %
Juva	272	10,6 %
Kangasniemi	165	6,4 %
Mikkeli	507	19,7 %
Mäntyharju	158	6,1 %
Pertunmaa	81	3,2 %
Pieksämäki	255	9,9 %
Puumala	87	3,4 %
Rantasalmi	189	7,4 %
Savonlinna	355	13,8 %
Sulkava	106	4,1 %
Yhteensä	2568	100,0 %

Lähde: SVT: Tike, Maatalous ja -puutarhayritysten rakenne 2013.
www. maataloustilastot.fi

Maatalous- ja puutarhayritysten lukumäärä tuotantosuunnan mukaan v. 2013

	Koko maa	%-osuus	Etelä-Savo	%-osuus
Viljanviljely	19 579	36,0 %	352	13,7 %
Muu kasvinviljely	12 721	23,4 %	878	34,2 %
Kasvihuonetuotanto	983	1,8 %	36	1,4 %
Avomaantuotanto	1560	2,9 %	178	6,9 %
Lypsykarjatalous	8 497	15,6 %	507	19,7 %
Naudanlihan tuotanto	3 062	5,6 %	227	8,8 %
Muu nautakarjatalous	879	1,6 %	43	1,7 %
Sikatalous	1 020	1,9 %	25	1,0 %
Siipikarjatalous	395	0,7 %	8	0,3 %
Muu laidunkarja	3 366	6,2 %	229	8,9 %
Sekamuotoinen tuotanto	2 336	4,3 %	85	3,3 %
Yhteensä	54 398	100,0 %	2 568	100,0 %

Lähde: SVT: Tike, Maatalous ja -puutarhayritysten rakenne 2013. www.maataloustilastot.fi

Puutarhayritysten lukumäärä ja pinta-ala Ely-keskuksittain ja kunnittain v. 2013

	Koko maa	Etelä-Savo	%-osuus
Avomaan viljelmät			
- yritysten lukumäärä	2 995	263	8,8 %
- pinta-ala ha	15 729	1 306	8,3 %
Kasvihuoneyritykset			
- yritysten lukumäärä	1 325	66	5,0 %
- pinta-ala 1000 m ²	3 916	180	4,6 %

Lähde: SVT: Tike. Puutarhatilastot 2013. www.maataloustilastot.fi

Luomutilat ja luomutuotantoalat v. 2014

	Koko maa	Etelä-Savo	%-osuus
Luomutilojen lukumäärä	4 239	256	6,0 %
eläintuotantotilat	814	56	6,9 %
Luomuviljelty peltoala ha	215 714	9 754	4,5 %
Tilakoko ha/tila	50,9	38,1	
Luomuviljellyn peltoalan osuus koko peltoalasta	9,6 %	13,6 %	

Lähde: Luomutilat ja luomutuotantoalat 2014. Ennakkotietoja vuodelta 2014, 1.9.2014. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut. Elintarviketurvallisuusvirasto Evira. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>

Luomuhyväksytty tuotantoala: Tärkeimmät viljakasvit ja nurmi v. 2014

	Koko maa ha	Etelä-Savo ha	%-osuus
Ruis	4 929	293	5,9 %
Vehnä	6 938	220	3,2 %
Kaura	23 823	591	2,5 %
Ohra	7 322	159	2,2 %
Seosvilja	11 446	545	4,8 %
Herne	1 004	0	
Härkäpapu	2 472	0	
Rypsi	2 437	224	9,2 %
Nurmi	101 200	5 024	5,0 %
Kesanto	22 937	872	3,8 %
Muut kasvit	8 543	587	6,9 %

Lähde: Luomuhyväksytty tuotantoala 2014. Ennakkotietoja vuodelta 2014, 1.9.2014. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut. Elintarviketurvallisuusvirasto Evira. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>

Luomuhyväksytty tuotantoala: Peruna ja tärkeimmät puutarhakasvit v. 2013

	Koko maa ha	Etelä-Savo ha	%-osuus
Peruna	446	7,0	0,2 %
Porkkana	60,1	15,4	25,6 %
Sipuli	32,8	10,0	30,5 %
Kaalit	23,6	9,9	42,0 %
Mansikka	127,3	19,4	15,2 %
Mustaherukka	304,3	3,0	1,0 %
Omena	67,1	3,0	3,0 %

Lähde: Luomuhyväksytty tuotantoala 2013. Peruna ja tärkeimmät puutarhakasvit. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut. Elintarviketurvallisuusvirasto Evira. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>

Luonnonmukainen eläintuotanto ELY-keskuksittain v. 2013

	Koko maa	Etelä-Savo	%-osuus
Naudat	49 032	2 525	5,1 %
- lypsylehmät	6 290	406	6,5 %
- lihanaudat	5 991	430	7,2 %
- emolehmät	15 020	794	5,3 %
Siat	5442	-	
Lampaat ja vuohet	19 448	185	1,0 %
Siipikarja	163 241	-	
- munivat kanat	162 711	-	
Mehiläiset , pesiä	4 116	725	17,6 %

Lähde: Luonnonmukainen kotieläintuotanto 2013. Luonnonmukaisen tuotannon tilastot ja tietohaut. Elintarviketurvallisuusvirasto Evira. <http://www.evira.fi/portal/fi/tietoa+evirasta/asiakokonaisuudet/luomu/tilastot+ja+tietohaut/>

LIITE 2. Tietoja peltokasvi-, puutarha- ja kotieläintuotannosta

Viljelykasvien sato v. 2013

	Koko maa milj. kg	Etelä-Savo milj. kg	%-osuus
Leipävilja	895,0	5,4	0,6 %
- vehnä	869,4	4,6	0,5 %
- ruis	25,7	0,8	3,1 %
Ohra	1 904,2	29,7	1,6 %
- rehuohra	1 500,4	28,8	1,9 %
- mallasohra	403,8	..	
Kaura	1 196,8	30,6	2,6 %
Rypsi	52,1	1,2	2,3 %
Rapsi	28,1	..	
Öljypellava	0,9	..	
Kumina	7,6	0,5	6,6 %
Peruna	621,7	7,3	
- ruokaperuna	305,0	4,7	
- varhaisperuna	8,2	..	1,2 %
- ruokateollisuusperuna	105,4	..	1,5 %
- tärkkelysperuna	155,1	..	
- muu peruna	47,9	..	
Sokerijuurikas	480,4	..	
Herne	10,5	..	
Härkäpapu	17,8	..	
Muut (seosvilja, timotein siemen, kuivaheinä, ruokohelpi, säilörehu, tuorerehu, tuore- ja vihantavilja)	7 814,4	418,4	5,4 %

Lähde: SVT: Tike. Satotilastot. www.maataloustilastot.fi
.. tietoa ei saatavilla tai sitä ei voida esittää

	Sato Koko maa 1000 kg	Sato Etelä-Savo 1000 kg	%-osuus
Tarhaherne	6 242	64,2	1,0 %
Pensasapu	63	..	
Valkokaali	21 819	1 940,7	8,9 %
Punakaali	717	168,0	23,4 %
Kukkakaali	3 415	248,7	7,3 %
Parsakaali	1 276	297,3	23,3 %
Savojijinkaali	72	-	
Ruusukaali	166	..	
Kyssäkaali	172	..	
Porkkana	70 800	6 442,8	9,1 %
Punajuuri	11 425	217,0	1,9 %
Lanttu	12 418	519,1	4,2 %
Nauris	438	2,8	0,6 %
Mukulaselleri	510	..	
Palsternakka	1 929	60,6	3,1 %
Ruokasipuli	22 864	528,0	2,3 %
Purjo	754	39,0	5,2 %
Avomaankurkku	9 873	17,8	0,2 %
Kurpitsa	150	..	
Kesäkurpitsa	1 662	23,2	1,4 %
Pehmeäkerä- ja erikoissalaatit	36	..	
Rapeakeräsalaatit	4 851	2 706,0	55,8 %
Muut salaatit	311	131,5	42,3 %
Kiinankaali	2 550	1 694,5	66,5 %
Lehtiselleri	135	..	
Pinaatti	834	..	
Raparperi	83	0,1	0,1 %
Tilli	161	3,0	1,9 %
Persilja	27	..	
Valkosipuli	34	1,9	5,6 %
Parsa	12	-	
Sokerimaissi	46	0,8	1,7 %
Muut vihannekset	

Lähde: SVT: Tike. Puutarhatilastot. www.maataloustilastot.fi
 .. tietoa ei saatavilla tai sitä ei voida esittää

Vihannesviljely kasvihuoneessa/kokonaistuotanto ilman ruukkuvihanneksia v. 2013

	Sato Koko maa 1000 kg	Sato Etelä-Savo 1000 kg	%-osuus
Tomaatti	38 335	41,0	0,1 %
Kurkku	35 897	89,8	0,3 %
Avomaankurkku	961	49,4	5,1 %
Pehmeäkeräsalaatti	2 060	..	
Rapeakeräsalaatti	75	..	
Kiinankaali	49	-	
Paprika	613	3,2	0,5 %
Tilli	99	-	
Persilja	139	..	
Porkkana	114	-	
Ruokasipuli	120	-	
Muut yhteensä	54	-	

Lähde: SVT: Tike. Puutarhatilastot. www.maataloustilastot.fi
 .. tietoa ei saatavilla tai sitä ei voida esittää

Vihannesviljely kasvihuoneissa ruukkuvihannekset v. 2013

	Sato Koko maa 1000 kpl	Sato Etelä-Savo 1000 kpl	%-osuus
Salaatti	76 593	..	
Tilli	5 781	2 614	45,2 %
Persilja	3 183	1 423	44,7 %
Basilika	3 471	2 376	68,5 %
Muut yhteensä	7 917	6 284	79,4 %
Yhteensä	96 945	22 957	23,7 %

Lähde: SVT: Tike. Puutarhatilastot. www.maataloustilastot.fi
 .. tietoa ei saatavilla tai sitä ei voida esittää

Marjanviljely avomaalla v. 2013

	Sato Koko maa 1000 kg	Sato Etelä-Savo 1000 kg	%-osuus
Musta- ja viherherukka	1 543,7	260,1	16,8 %
Punaherukka	316,3	99,7	31,5 %
Valkoherukka	57,3	12,5	21,8 %
Vadelma ja mesivadelma	736,6	188,3	25,6 %
Karviainen	51,8	6,3	12,2 %
Mansikka	13 183,6	1 215,1	9,2 %
Tyrni	92,0	21,7	23,6 %
Pensasmustikka	93,0	18,0	19,4 %
Marja-aronia	10,9	1,0	9,2 %
Muut marjat	9,1	0,0	

Lähde: SVT: Tike. Puutarhatilastot. www.maataloustilastot.fi

Hedelmänviljely v. 2013

	Sato Koko maa 1000 kg	Sato Etelä-Savo 1000 kg	%-osuus
Omenan viljely	4 904,5	44,7	0,9 %
Muut hedelmät	112,9	0,7	0,6 %

Lähde: SVT: Tike. Puutarhatilastot. www.maataloustilastot.fi

Sienten tuotanto v. 2013

	Koko maa 1000 kg	Etelä-Savo
Sienten tuotanto yhteensä (herkkusieni, siitake, osterivinokas, muut)	1 458,4	*)

Lähde: SVT: Tike. Puutarhatilastot. www.maataloustilastot.fi

*) ei tilastoitu Ely-keskuksittain

Kotieläinten lukumäärä v. 2013

	Koko maa 1000 kpl	Etelä-Savo 1000 kpl	%-osuus
Naudat	911,8	45,9	5,0 %
Siat	1300,4	12,3	0,9 %
Siipikarja	11 980,6	173,0	1,4 %
- kanat	3 432,2	95,7	2,8 %
- kananpoikaset	857,6	..	
- broilerit	6 861,1	-	
- kalkkunat	274,3	..	
Lampaat	135,5	6,7	4,9 %
Vuohet	4,5	0	
Hevoset*)	28,2	1,6	5,7 %

Lähde: SVT: Tike. Kotieläinten lukumäärä. www.maataloustilastot.fi

*) vain maataloilla olevat hevoset

.. tietoa ei saatavilla tai sitä ei voida esittää

Lihan tuotanto v. 2013

	Koko maa milj. kg	Etelä-Savo milj. kg	%-osuus
Naudanliha	80,4	4,3	5,3 %
Sianliha	194,5	1,5	0,8 %
Siipikarjanliha (sis. myös kanat, kukot, broileriemot, ankat ja hanhet)	111,09	*)	
- broilerit	102,32	*)	
- kalkkunat	7,36	*)	
Lampaanliha	0,92	*)	
Hevoseliha	0,5	*)	

Lähde: SVT: Tike. Alueittainen lihan tuotanto. www.maataloustilastot.fi

*) ei tilastoitu Ely-keskuksittain

Maidontuotanto kiintiökaudella 2013/14

	Koko maa 1000 l	Etelä-Savo 1000 l	%-osuus
Maito	2 241 641	110 535	4,9 %

Lähde: SVT: Tike. Alueittainen maidontuotanto.

Kananmunien tuotanto v. 2013

	Koko maa milj. kg	Etelä-Savo milj. kg	%-osuus
Kananmunat	66,9	*)	

Lähde: SVT: Tike. Kananmunien tuotanto. www.maataloustilastot.fi

*) ei tilastoitu Ely-keskuksittain

LIITE 3. Tietoja mehiläistarhauksesta, ammattikalastuksesta, luonnonmarjojen ja sienien kauppaantulomääristä ja riistasaaliista

Hunajan tuotanto ja ammattitarhaajat v. 2013

	Koko maa	Etelä-Savo	%-osuus
Mehiläispesät kpl	47 000	1 600	3,4 %
Hunajasato kg	1 600 000	62 000	3,9 %
Ammattitarhaajat	100	*)	

Lähde: Suomen Mehiläishoitajain Liitto ry

*) tieto puuttuu

Sisävesien ammattikalastajat Ely-keskuksittain v. 2012

	Sisävesien ammattikalastajat	%-osuus
Uusimaa	1	0,3 %
Varsinais-Suomi	22	5,7 %
Häme	30	7,8 %
Kaakkois-Suomi	20	5,2 %
Etelä-Savo	59	15,4 %
Pohjois-Karjala	41	10,7 %
Pohjois-Savo	41	10,7 %
Keski-Suomi	32	8,4 %
Pohjanmaa	21	5,5 %
Kainuu	53	13,8 %
Lappi	63	16,4 %
Yhteensä	383	100,0 %

Lähde: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos: Ammattikalastus sisävesillä (verkkójulkaisu). Suomen virallinen tilasto (SVT).

[viitattu: 8.12.2014]. Saantitapa: http://www.rktl.fi/tilastot/aihealueet/ammattikalastus_sisavesilla/

Ammattikalastuksen saalis alueittain sisävesialueilla Ely-keskuksittain v. 2012

	Koko maa 1000 kg	Etelä-Savo 1000 kg	%-osuus
Muikku	2 604	1 251	48,0 %
Siika	100	5	5,0 %
Kuha	317	26	8,2 %
Ahven	213	15	7,0 %
Hauki	121	8	6,6 %
Made	42	6	14,3 %
Särki	803	201	25,0 %
Lahna	247	78	31,6 %
Kuore	192	16	8,3 %
Taimen	7	0	
Lohi	0	0	
Muu	120	5	4,2 %
Yhteensä	4 766	1 611	33,8 %

Lähde: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos: Ammattikalastus sisävesillä (verkkojulkaisu). Suomen virallinen tilasto (SVT). [viitattu: 27.11.2014]. Saantitapa: http://www.rktl.fi/tilastot/aihealueet/ammattikalastus_sisavesilla/

Toiminnassa olleiden ruokakala- ja poikaslaitosten sekä luonnonravintolammikkoviljelijöiden määrät alueittain v. 2013

	Ruokakala- laitokset	Poikas- laitokset	Luonnonravinto- lammikkoviljelijät
Uusimaa	3	3	6
Varsinais-Suomi	60	24	13
Häme	1	7	18
Kaakkois-Suomi	7	3	16
Etelä-Savo	4	6	37
Pohjois-Karjala	3	3	10
Pohjois-Savo	6	9	25
Keski-Suomi	6	12	51
Pohjanmaa	10	4	7
Kainuu	33	23	21
Lappi	12	12	6
Ahvenanmaa	26	1	-

Lähde: Vesiviljely 2013. Riista- ja kalatalous. Tilastoja nro 5/2014. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.

Ruokakalatuotanto alueittain (1000 kg perkaamatonta kalaa) alueittain v. 2013 95 %:n luottamusväli

	Merivesi 1000 kg	luottamus- väli 95 % +/-	Sisävesi 1000 kg	luottamus- väli 95 % +/-
Uusimaa
Varsinais-Suomi	4 328	1 037	-	-
Häme	-	-
Kaakkois-Suomi	196	76
Etelä-Savo	-	-	135	79
Pohjois-Karjala	-	-	16	7
Pohjois-Savo	-	-	354	152
Keski-Suomi	-	-	245	139
Pohjanmaa	538	141
Kainuu	298	131
Lappi	-	-	355	174
Ahvenanmaa	6 111	0	-	-
Yhteensä	11 475	1 026	2 138	366

Lähde: Vesiviljely 2013. Riista- ja kalatalous. Tilastoja nro 5/2014. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos.
-ei yhtään

0 arvo on pienempi kuin puolet käytetystä yksiköstä
.. tietoa ei ole saatu tai sitä ei voida esittää

Luonnonmarjojen ja sienten kauppantulomäärät v. 2013

	Koko maa kg	Itä-Suomi*) kg	Itä-Suomen osuus %
Luonnonmarjat	15 967 827	4 108 787	25,8 %
- mustikka	5 008 210	1 610 581	32,2 %
- puolukka	10 746 385	2 490 076	23,2 %
- lakka	145 920	1 711	1,2 %
- pihlajanmarja	0	0	
- variksenmarja	...	0	
- karpalo	16 197	6 330	39,1 %
- mesimarja	339	0	
- metsävadelma	110	89	80,9 %
- tyrni	0	0	
- juolukka	0	0	
Luonnonsienet	309 354	264 303	84,6 %
- keltavahvero	10 521	7 845	74,6 %
- herkkutatit	238 166	221 322	92,9 %
- haaparouskut	22 359	21 618	96,6 %
- kangarousku	28 169	8 934	31,7 %
- karvarousku	0	0	
- suppilovahvero	7 524	2 981	39,6 %
- korvasieni	2 570	1 558	60,6 %
- mustatorvisieni	45	45	100,0 %
- muut sienet	0	0	

Lähde: Marsi. Luonnonmarjojen ja -sienten kauppantulomäärät vuonna 2013. Maaseutuvirasto.

*) tilastointi suuralueittain Länsi-Suomi, Itä-Suomi, Oulu+Kainuu, Lappi

... vähäinen määrä/tietoa ei julkisteta

Riistasaalis alueittain ja lajiryhmittäin v. 2013

	Koko maa kpl	Etelä-Savo kpl	%-osuus
Jänikset	253 800	14 300	5,6 %
- metsäjänis	187 799	12 000	
- rusakko	66 100	2 300	
Majavat	4 200	700	16,7 %
Hirvieläimet	63 039	3 363	5,3 %
- hirvi	38 025	3 303	
- valkohäntäpeura	21 385	26	
- metsäkauris	3 559	34	
Vesilinnut	534 300	23 400	4,4 %
- hanhet	16 000	800	
- sorsat	290 800	18 800	
- muut vesilinnut (pu- nasotka, tukkasotka, haahka, alli, telkkä, tukkakoskelo, isokoskelo, muut)	230 800	3 800	
Kanalinnut	380 600	13 100	3,4 %
- pyy	75 500	4 500	
- riekko	27 900	0	
- teeri	202 200	6 600	
- metso	50 600	1 300	
- peltopyy	2 300	0	
- fasaani	22 100	700	
Sepelkyyhky	260 800	10 600	4,1 %

Lähde: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos: Metsästys (verkkojulkaisu). Suomen virallinen tilasto (SVT). [viitattu: 27.11.2014]. Saantitapa: <http://www.rktl.fi/tilastot/aihealueet/metsastys/>

LIITE 4. Tietoja elintarvikeyrityksistä

Elintarvikeyrityksen toimialoitain 7/2014

	Teurastus ja lihanjalostus	Kalanjalostus	Vihannesten sekä marjojen ja hedelmien jalostus	Maidon jatkojalostus	Myllytuotteiden valmistus	Leipomo-toiminta	Juomien valmistus	Muiden elintarvikkeiden jalostus	Yhteensä
Ahvenanmaa	1	0	3	2	0	14	2	5	27
Etelä-Karjala	14	11	15	0	9	38	3	11	101
Etelä-Pohjanmaa	11	4	29	6	4	47	8	10	119
Etelä-Savo	20	16	18	2	4	45	8	13	126
Kainuu	5	5	10	3	4	16	3	6	52
Kanta-Häme	17	4	26	6	2	29	3	16	103
Keski-Pohjanmaa	6	8	7	3	4	15	3	6	52
Keski-Suomi	8	16	28	5	15	53	5	25	155
Kyminlaakso	15	19	21	5	5	37	2	15	119
Lappi	61	12	14	4	1	36	5	12	145
Pirkanmaa	32	12	14	15	15	86	5	30	209
Pohjanmaa	17	36	29	4	6	43	1	15	151
Pohjois-Karjala	12	11	21	5	3	53	6	14	125
Pohjois-Pohjanmaa	45	34	56	14	8	82	3	15	257
Pohjois-Savo	13	19	26	5	15	40	19	26	163
Päijät-Häme	11	5	14	5	4	34	11	13	97
Satakunta	30	37	53	3	7	48	5	18	201
Uusimaa	49	27	29	25	22	150	44	86	432
Varsinais-Suomi	60	39	47	9	14	86	11	50	316
Yhteensä	427	315	460	121	142	952	147	386	2950
%	14	11	16	4	5	32	5	13	100

Lähde: Ruoka-Suomi. Yritystilastot. <http://www.ruokasuomi.fi/yritystilastot.php>

Elintarvikeyritykset kokoluokittain 7/2014

Henkilöstö	< 5	5 - 9	10 - 19	20 - 49	> 50	Yhteensä
Ahvenanmaa	20	4	0	1	2	27
Etelä-Karjala	73	16	7	3	2	101
Etelä-Pohjanmaa	74	19	14	4	8	119
Etelä-Savo	92	22	7	3	2	126
Kainuu	37	6	5	4	0	52
Kanta-Häme	75	5	9	5	9	103
Keski-Pohjanmaa	30	5	10	4	3	52
Keski-Suomi	140	8	2	2	3	155
Kymenlaakso	82	15	12	6	4	119
Lappi	126	10	7	0	2	145
Pirkanmaa	156	19	20	7	7	209
Pohjanmaa	112	16	11	9	3	151
Pohjois-Karjala	86	19	11	6	3	125
Pohjois-Pohjanmaa	202	28	6	9	12	257
Pohjois-Savo	131	10	13	4	5	163
Päijät-Häme	69	10	6	7	5	97
Satakunta	165	9	9	7	11	201
Uusimaa	262	39	51	39	41	432
Varsinais-Suomi	224	33	31	15	13	316
Yhteensä	2156	293	231	135	135	2950
%	73	10	8	5	4	100

Lähde: Ruoka-Suomi. Yritystilastot. <http://www.ruokasuomi.fi/yritystilastot.php>

Elintarvikkeita ja juomia valmistavien yritysten toimipaikat, henkilöstö ja liikevaihto alueittain v. 2013

	Elintarvikkeiden valmistus			Juomien valmistus			Yhteensä		
	Toimipaikat	Henkilöstö	Liikevaihto 1000 euroa	Toimipaikat	Henkilöstö	Liikevaihto 1000 euroa	Toimipaikat	Henkilöstö	Liikevaihto 1000 euroa
Uusimaa	279	6 886	2 633 793	26	1 466	555 220	305	8 352	3 189 013
Varsinais-Suomi	226	2 297	914 683	13	239	2 297	914 683
Satakunta	104	2 349	1 006 417	3	9	2 310	107	2 358	1 008 727
Häme	79	1 958	792 532	3	4	425	82	1 962	752 957
Pirkanmaa	153	2 459	479 990	9	69	4 473	162	2 528	484 463
Päijät-Häme	65	1 112	224 868	14	533	336 024	79	1 645	560 892
Kymenlaakso	54	796	213 106	5	16	323	59	812	213 429
Etelä-Karjala	48	849	152 424	3	27	3 111	51	876	155 535
Etelä-Savo	68	621	291 653	9	25	1 751	77	646	293 404
Pohjois-Savo	113	1 117	284 385	11	325	131 592	124	1 442	415 977
Pohjois-Karjala	86	835	531 656	8	24	1 400	94	859	533 056
Keski-Suomi	95	1 226	323 805	4	9	70	99	1 235	323 875
Etelä-Pohjanmaa	116	2 875	1 494 197	9	86	42 196	125	2 961	1 536 393
Pohjanmaa	113	1 530	476 724	2	115	1 530	476 724
Keski-Pohjanmaa	32	489	218 295	3	5	16 527	35	494	234 822
Pohjois-Pohjanmaa	124	1 727	663 165	7	40	883	131	1 767	664 048
Kainuu	29	156	41 819	5	6	334	34	162	42 153
Lappi	83	389	88 338	4	14	859	87	403	89 197
Ahvenanmaa	25	275	133 845	3	9	1 876	28	284	135 721
Alue tuntematon	7	3	133 845	.	.	.	7	3	133 845
Yhteensä	1 899	29 948	10 965 967	141	3 116	1 260 525	2 040	33 064	12 226 492

Lähde: Tilastokeskus 2014. Alueellinen yritystoimintatilasto. Toimipaikat toimialoitain ja maakunnittain 2013. Tilasto: Alueellinen yritystoimintatilasto [verkkojulkaisu].ISSN=2342-6241. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 11.1.2015].

Saantitapa: <http://tilastokeskus.fi/til/alyr/tau.html>.

.. tietoa ei ole saatu, se on epävarma tai salassapitosäännön alainen

. tieto on epälooginen esitettäväksi

Yritysten, toimipaikkojen, henkilöstön ja liikevaihdon määrä elintarvikkeiden ja juomien valmistuksessa toimialoitain v. 2012

Toimiala	Yritykset	Toimipaikat	Henkilöstö	Liikevaihto milj. euroa
Teollisuus	21 306	23 824	319 761	126 747
Elintarviketeollisuus yhteensä	1 693	1 956	32 735	10 868
Elintarvikkeiden valmistus	1 615	1 824	29 496	9 616
Teurastus, lihan säilyvyyskäsittely ja lihatuotteiden valmistus	202	240	7 591	2 492
Kalan, äyriäisten ja nilviäisten jalostus ja säilöntä	143	152	872	304
Hedelmien ja kasvien jalostus ja säilöntä	148	155	1 460	392
Kasvi- ja eläinöljyjen ja -rasvojen valmistus	20	22	227	168
Maitotaloustuotteiden valmistus	59	90	4 809	2 517
Mylly- ja tärkkelystuotteiden valmistus	71	77	584	311
Leipomotuotteiden, makaronien yms. valmistus	694	770	7 566	1 027
Muiden elintarvikkeiden valmistus	209	238	5 537	1 842
Eläinten ruokien valmistus	69	80	851	562
Juomien valmistus	78	132	3 239	1 252

Lähde: Elintarviketeollisuus. Toimialaraportti 1/2014. TEM:n ja ELY-keskusten julkaisu. Saatavissa http://www.temtoimialapalvelu.fi/files/2236/Elintarviketeollisuus_marraskuu_2014.pdf

LIITE 5. Tietoja päivittäistavarakaupasta Suomessa

Myymlöiden lukumäärä myymälätyyppin mukaan Suomessa vuonna 2013

Myymlätyyppi	Myyntipinta-ala/ määritelmä	Yhteensä 1.1.2014	Osuus %
Hypermarketit	Citymarket, Prisma, Minimani	149	3,7 %
Tavaratalot	≥ 1 000 m ² (päivittäistavaroiden osuus myynnistä alle 2/3)	121	3,0 %
Supermarketit, isot	≥ 1 000 m ² (päivittäistavaroiden osuus myynnistä yli 2/3)	612	15,1 %
Supermarketit, pienet	400-999 m ²	419	10,3 %
Valintamyymälät, isot	200-399 m ²	1 053	25,9 %
Valintamyymälät, pienet	100-199 m ²	409	10,0 %
Pienmyymälät	< 100 m ²	408	10,0 %
Erikoismyymälät		861	21,2 %
Kauppahallit/suoramyyntihallit		34	0,8 %
Yhteensä 1.1.2014		4 066	100,0 %
Myymläautot ja -veneet		16	
Lopettaneet		185	

Lähde: Nielsen. Saatavilla http://www.pty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Myymlämaara_myymlätyyppin_mukaan_2013.pdf

Päivittäistavaroiden myynti myymälätyypeittäin Suomessa vuonna 2013

	milj. eur	osuus %
Hypermarketit	4 524	27,6 %
Tavaratalot	567	3,4 %
Supermarketit, isot	5 775	35,2 %
Supermarketit, pienet	1 871	11,4 %
Valintamyymälät, isot	2 601	15,9 %
Valintamyymälät, pienet	456	2,8 %
Pienmyymälät	338	2,1 %
Erikoismyymälät ja hallit	268	1,6 %
Yhteensä	16 399	100,0 %
Myymläautot ja -veneet	7	
Lopettaneet	145	
Yhteensä	16 551	

Lähde: Nielsen. Päivittäistavarakauppa ry. Saatavilla http://www.pty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Pt_myynti_myymlätyyppin_mukaan_2000_2013.pdf

Kyläkaupat 2013

Maakunta	Lukumäärä	Pt-myynti milj. euroa	Osuus %
Uusimaa	26	15,0	9,7 %
Varsinais-Suomi	34	12,7	8,2 %
Satakunta	15	4,2	2,7 %
Kanta-Häme	9	2,3	1,5 %
Pirkanmaa	23	12,1	7,8 %
Kymenlaakso	12	6,2	4,0 %
Etelä-Karjala	10	4,8	3,1 %
Etelä-Savo	15	7,1	4,6 %
Pohjois-Savo	21	7,2	4,7 %
Pohjois-Karjala	15	6,5	4,2 %
Keski-Suomi	10	4,1	2,7 %
Etelä-Pohjanmaa	18	6,3	4,1 %
Pohjanmaa	26	15,5	10,1 %
Keski-Pohjanmaa	9	6,7	4,3 %
Pohjois-Pohjanmaa	22	13,5	8,8 %
Kainuu	11	4,0	2,6 %
Lappi	27	16,1	10,4 %
Ahvenanmaa	15	8,0	5,2 %
Yhteensä	323	154,3	100,0 %

Lähde: Nielsen. Myymälärekisteri 2013. Saatavilla http://www.pty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Pt_myynti_ketjuittain_2013.pdf

Päivittäistavaramyynti ketjuittain Suomessa vuonna 2013

Ryhmittymä	Ketju	Myymlöiden lukumäärä	Pt-myynti %-osuus	Pt-myynti milj. euroa	Keskimyynti/ myymälä milj. euroa
S-ryhmä	Prisma	64	14,6 %	2 413	38
	S-market	439	22,7 %	3 756	9
	Alepa + Sale	383	6,9 %	1 148	3
	Muut	133	1,5 %	241	2
S-ryhmä yhteensä		1 019	*45,7 %	*7 560	7

K-ryhmä	K-citymarket	80	12,2 %	2 016	25
	K-supermarket	218	12,1 %	2 001	9
	K-market	444	8,6 %	1 417	3
	Muut	200	1,1 %	192	1
K-ryhmä yhteensä		942	*34,0 %	*5 627	6

Lidl**		141	8,1 %	1 347	10
---------------	--	------------	--------------	--------------	-----------

Suomen Lähikauppa Oy	Siwa	500	4,3 %	714	1
	Valintatalot + 3 Euromarketia	162	2,7 %	439	3
Suomen Lähikauppa Oy yhteensä		662	*7,0 %	*1 152	2

Stockmann	Tavaratalojen pt-myynti	7	1,3 %	222	32
------------------	-------------------------	----------	--------------	------------	-----------

Tokmanni		144	1,3 %	215	2
-----------------	--	------------	--------------	------------	----------

M-ketju**		71	0,7 %	117	2
------------------	--	-----------	--------------	------------	----------

Minimani		5	0,6 %	94	19
-----------------	--	----------	--------------	-----------	-----------

Muut		1 075	1,3 %	216	0,2
-------------	--	--------------	--------------	------------	------------

Kaikki myymälärekisteriin kuuluvat yhteensä		4 066	100 %	*16 550	* 4
--	--	--------------	--------------	----------------	------------

Ryhmittymä	Ketju	Myymlöiden lukumäärä	Pt-myynti milj. euroa	Keskimyynti/myymälä milj. euroa
R-kioski Oy	R-kioskit	642	296	0,5

Lähteet: *-merkitty Nielsen Finland Oy, muut Päivittäistavara kauppa. Saatavilla http://www.ptty.fi/fileadmin/user_upload/tiedostot/Tilastot/Tilastot_2014/Pt_myynti_ketjuittain_2013.pdf

** Lidl ja M-ketju sis. käyttötavaramyynti

LIITE 6. Tietoja ravitsemispalveluista Suomessa

Suurkeittiöiden lukumäärä toimialoittain Suomessa 2009–2013

	2009 kpl	2011 kpl	2013	
			kpl	osuus %
Kahvilat ja ravintolat	10 429	11 211	11 229	68,8 %
Henkilöstöravintolat	1 349	1 360	1 242	7,6 %
Julkiset keittiöt	4 530	4 116	3 835	23,5 %
Yhteensä	16 308	16 687	16 315 ¹⁾	

Lähde: Taloustutkimus Oy, Horeca-rekisteri. Tietohaarukka. Tilastotietoa elintarvikealasta 2014. Ruokatieto yhdistys ry. Saatavilla <http://www.ruokatieto.fi/ruokafakta/tietohaarukka/paivittaistavara kauppa%20ja%20ammattikeittiot>

¹⁾ luvussa mukana muutama suurkeittiö, joiden toimialasta ei tietoa

Suurkeittiöiden annosmäärät toimialoittain Suomessa 2009–2013

	2009 milj. annosta	2011 milj. annosta	2013	
			milj. annosta	osuus %
Kahvilat ja ravintolat	345	398	416	46,0 %
Henkilöstöravintolat	63	72	70	7,7 %
Julkiset keittiöt	441	419	411	45,5 %
Yhteensä	850	889	904	

Lähde: Taloustutkimus Oy, Horeca-rekisteri. Tietohaarukka. Tilastotietoa elintarvikealasta 2014. Ruokatieto yhdistys ry. Saatavilla <http://www.ruokatieto.fi/ruokafakta/tietohaarukka/paivittaistavara kauppa%20ja%20ammattikeittiot>

¹⁾ luvussa mukana muutama suurkeittiö, joiden toimialasta ei tietoa

LIITE 7. Tietoja Etelä-Savon yrityksistä toimialoittain

Yritysten toimipaikkojen määrä toimialoittain Etelä-Savossa v. 2013

Toimiala	Toimipaikkojen lukumäärä	%
A Maatalous, metsätalous ja kalatalous	4 499	34,8 %
B Kaivostoiminta ja louhinta	29	0 %
C Teollisuus yhteensä	773	6,0 %
10 Elintarvikkeiden valmistus	68	
11 Juomien valmistus	9	
12 Tupakkatuotteiden valmistus	.	
13 Tekstiilien valmistus	21	
14 Vaatteiden valmistus	33	
15 Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	8	
16 Sahatavaran, puu- ja korkkituotteiden valmistus (pl huonekalut)	150	
17 Paperin, paperi- ja kartonkituotteiden valmistus	.	
18 Painaminen ja tallenteiden jäljentäminen	24	
19 Koksen ja jalostettujen öljytuotteiden valmistus	.	
20 Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus	5	
21 Lääkeaineiden ja lääkkeiden valmistus	1	
22 Kumi- ja muovituotteiden valmistus	18	
23 Muiden ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	35	
24 Metallien jalostus	1	
25 Metallituotteiden valmistus (pl. koneet ja laitteet)	158	
26 Tietokoneiden, elektronisten ja optisten laitteiden valmistus	10	
27 Sähkölaitteiden valmistus	9	
28 Muiden koneiden ja laitteiden valmistus	58	
29 Moottoriajoneuvojen, perävaunujen ja puoliperävaunujen valm.	5	
30 Muiden kulkuneuvojen valmistus	12	
31 Huonekalujen valmistus	30	
32 Muu valmistus	28	
33 Koneiden ja laitteiden korjaus, huolto ja asennus	90	
D Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta	54	0,4 %
E Viemäri- ja jätevesihuolto; muu ympäristön puhtaanapito	69	0,5 %
F Rakentaminen	1 370	10,6 %
G Kauppa yhteensä	1 542	11,9 %
45 Autokauppa	327	
46 Tukkukauppa (pl. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa)	323	
47 Vähittäiskauppa (pl. moottoriajoneuvojen kauppa)	892	
H Kuljetus ja varastointi	776	6,0 %
I Majoitus- ja ravitsemistoiminta yhteensä	504	3,9 %
55 Majoitus	135	
56 Ravitsemistoiminta	369	
J Informaatio ja viestintä	160	1,2 %
K Rahoitus- ja vakuutustoiminta	169	1,3 %
L Kiinteistöalan toiminta	597	4,6 %

M Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	683	5,3 %
N Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	375	2,9 %
P Koulutus	83	0,6 %
Q Terveys- ja sosiaalipalvelut	543	4,2 %
R Taiteet, viihde ja virkistys	154	1,2 %
S Muu palvelutoiminta	552	4,3 %
X Toimiala tuntematon	5	0 %
Yhteensä	12 937	100,0 %

Lähde: Tilastokeskus 2014. Alueellinen yritystoimintatilasto. Toimipaikat toimialoittain ja maakunnittain 2013. Tilasto: Alueellinen yritystoimintatilasto [verkkajulkaisu].ISSN=2342-6241. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 19.12.2014].

Saantitapa: http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=010_alyr_tau_101&ti=Toimipaikat+toimialoittain+ja+maakunnittain+2013&path=../Database/StatFin/yri/alyr/&lang=3&multilang=fi

. = tieto on epälooginen esitettäväksi

.. = tietoa ei saatu, se on epävarma tai salassapitosäännön alainen

= tieto nolla tai käsitteellisesti puuttuva

Yritysten henkilöstön lukumäärä yhteensä toimialoittain Etelä-Savossa v. 2013

Toimiala	Henkilöstön lukumäärä yhteensä	%
A Maatalous, metsätalous ja kalatalous	3 783	11,3 %
B Kaivostoiminta ja louhinta	65	0,2 %
C Teollisuus yhteensä	7 709	23,0 %
10 Elintarvikkeiden valmistus	621	
11 Juomien valmistus	25	
12 Tupakkatuotteiden valmistus	.	
13 Tekstiilien valmistus	35	
14 Vaatteiden valmistus	..	
15 Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	174	
16 Sahatavaran, puu- ja korkkituotteiden valmistus (pl huonekalut)	2 058	
17 Paperin, paperi- ja kartonkituotteiden valmistus	.	
18 Painaminen ja tallenteiden jäljentäminen	374	
19 Koksen ja jalostettujen öljytuotteiden valmistus	.	
20 Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus	136	
21 Lääkeaineiden ja lääkkeiden valmistus	..	
22 Kumi- ja muovituotteiden valmistus	180	
23 Muiden ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	503	
24 Metallien jalostus	..	
25 Metallituotteiden valmistus (pl. koneet ja laitteet)	1 053	
26 Tietokoneiden, elektronisten ja optisten laitteiden valmistus	165	
27 Sähkölaitteiden valmistus	291	
28 Muiden koneiden ja laitteiden valmistus	722	
29 Moottoriajoneuvojen, perävaunujen ja puoliperävaunujen valm.	85	
30 Muiden kulkuneuvojen valmistus	40	
31 Huonekalujen valmistus	229	
32 Muu valmistus	32	
33 Koneiden ja laitteiden korjaus, huolto ja asennus	473	
D Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta	260	0,8 %
E Viemäri- ja jätevesihuolto; muu ympäristön puhtaanapito	170	0,5 %
F Rakentaminen	3 587	10,7 %
G Kauppa yhteensä	5 364	16,0 %
45 Autokauppa	993	
46 Tukkukauppa (pl. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa)	717	
47 Vähittäiskauppa (pl. moottoriajoneuvojen kauppa)	3 654	
H Kuljetus ja varastointi	2 755	8,2 %
I Majoitus- ja ravitsemistoiminta yhteensä	1 671	5,0 %
55 Majoitus	356	
56 Ravitsemistoiminta	1 315	
J Informaatio ja viestintä	709	2,1 %
K Rahoitus- ja vakuutustoiminta	613	1,8 %
L Kiinteistöalan toiminta	413	1,2 %
M Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	1 500	4,5 %
N Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	1 499	4,5 %

P Koulutus	598	1,8 %
Q Terveys- ja sosiaalipalvelut	1 898	5,7 %
R Taiteet, viihde ja virkistys	265	0,8 %
S Muu palvelutoiminta	701	2,1 %
X Toimiala tuntematon	3	0,0 %
Yhteensä	33 562	100,0 %

Lähde: Lähde: Tilastokeskus 2014. Alueellinen yritystoimintatilasto. Toimipaikat toimialoittain ja maakunnittain 2013. Tilasto: Alueellinen yritystoimintatilasto [verkkojulkaisu].ISSN=2342-6241. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 19.12.2014].Saantitapa http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=010_alyr_tau_101&ti=Toimipaikat+toimialoittain+ja+maakunnittain+2013&path=../Database/StatFin/yri/alyr/&lang=3&multilang=fi

. = tieto on epälooginen esitettäväksi

.. = tietoa ei saatu, se on epävarma tai salassapitosäännön alainen

= tieto nolla tai käsitteellisesti puuttuva

Yritysten liikevaihto toimialoittain Etelä-Savossa v. 2013

Toimiala	Liikevaihto milj. euroa	%
A Maatalous, metsätalous ja kalatalous	172,3	3,4 %
B Kaivostoiminta ja louhinta	11,1	0,2 %
C Teollisuus yhteensä	1 578,8	30,7 %
10 Elintarvikkeiden valmistus	291,7	
11 Juomien valmistus	1,8	
12 Tupakkatuotteiden valmistus	.	
13 Tekstiilien valmistus	2,5	
14 Vaatteiden valmistus	..	
15 Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	37,4	
16 Sahatavaran, puu- ja korkkituotteiden valmistus (pl huonekalut)	514,6	
17 Paperin, paperi- ja kartonkituotteiden valmistus	.	
18 Painaminen ja tallenteiden jäljentäminen	66,0	
19 Koksen ja jalostettujen öljytuotteiden valmistus	.	
20 Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus	38,2	
21 Lääkeaineiden ja lääkkeiden valmistus	..	
22 Kumi- ja muovituotteiden valmistus	31,6	
23 Muiden ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	88,4	
24 Metallien jalostus	..	
25 Metallituotteiden valmistus (pl. koneet ja laitteet)	141,7	
26 Tietokoneiden, elektronisten ja optisten laitteiden valmistus	23,5	
27 Sähkölaitteiden valmistus	40,1	
28 Muiden koneiden ja laitteiden valmistus	124,0	
29 Moottorijoneuvojen, perävaunujen ja puoliperävaunujen valm.	11,7	
30 Muiden kulkuneuvojen valmistus	5,3	
31 Huonekalujen valmistus	27,6	
32 Muu valmistus	2,4	
33 Koneiden ja laitteiden korjaus, huolto ja asennus	29,5	
D Sähkö-, kaasun- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta	328,8	6,4 %
E Viemäri- ja jätevesihuolto; muu ympäristön puhtaanapito	29,8	0,6 %

F Rakentaminen	534,3	10,4 %
G Kauppa yhteensä	1 269,3	24,7 %
45 Autokauppa	242,9	
46 Tukkukauppa (pl. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa)	291,5	
47 Vähittäiskauppa (pl. moottoriajoneuvojen kauppa)	734,9	
H Kuljetus ja varastointi	304,0	5,9 %
I Majoitus- ja ravitsemistoiminta yhteensä	199,9	3,9 %
55 Majoitus	39,5	
56 Ravitsemistoiminta	160,4	
J Informaatio ja viestintä	85,4	1,7 %
K Rahoitus- ja vakuutustoiminta	-	
L Kiinteistöalan toiminta	95,2	1,9 %
M Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	187,0	3,6 %
N Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	84,1	1,6 %
P Koulutus	51,9	1,0 %
Q Terveys- ja sosiaalipalvelut	142,2	2,8 %
R Taiteet, viihde ja virkistys	27,1	0,5 %
S Muu palvelutoiminta	39,5	0,8 %
X Toimiala tuntematon	0,03	0,0 %
Yhteensä	5 140,9	100,0 %

Lähde: Lähde: Tilastokeskus 2014. Alueellinen yritystoimintatilasto. Toimipaikat toimialoittain ja maakunnittain 2013. Tilasto: Alueellinen yritystoimintatilasto [verkkajulkaisu].ISSN=2342-6241. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 19.12.2014].Saantitapa http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=010_alyr_tau_101&ti=Toimipaikat+toimialoittain+ja+maakunnittain+2013&path=../Database/StatFin/yri/alyr/&lang=3&multilang=fi

. = tieto on epälooginen esitettäväksi

.. = tietoa ei saatu, se on epävarma tai salassapitosäännön alainen

= tieto nolla tai käsitteellisesti puuttuva

Toimiala	Tuotannon bruttoarvo milj. euroa	%
A Maatalous, metsätalous ja kalatalous	174,3	4,3 %
B Kaivostoiminta ja louhinta	11,2	0,3 %
C Teollisuus yhteensä	1 700,8	41,7 %
10 Elintarvikkeiden valmistus	291,0	
11 Juomien valmistus	2,8	
12 Tupakkatuotteiden valmistus	.	
13 Tekstiilien valmistus	2,5	
14 Vaatteiden valmistus	..	
15 Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	38,4	
16 Sahatavaran, puu- ja korkkituotteiden valmistus (pl huonekalut)	547,7	
17 Paperin, paperi- ja kartonkituotteiden valmistus	.	
18 Painaminen ja tallenteiden jäljentäminen	68,2	
19 Koksen ja jalostettujen öljytuotteiden valmistus	.	
20 Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus	41,7	
21 Lääkeaineiden ja lääkkeiden valmistus	..	
22 Kumi- ja muovituotteiden valmistus	31,3	
23 Muiden ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	88,6	
24 Metallien jalostus	..	
25 Metallituotteiden valmistus (pl. koneet ja laitteet)	140,4	
26 Tietokoneiden, elektronisten ja optisten laitteiden valmistus	23,8	
27 Sähkölaitteiden valmistus	39,9	
28 Muiden koneiden ja laitteiden valmistus	125,2	
29 Moottoriajoneuvojen, perävaunujen ja puoliperävaunujen valm.	11,6	
30 Muiden kulkuneuvojen valmistus	5,4	
31 Huonekalujen valmistus	28,4	
32 Muu valmistus	2,5	
33 Koneiden ja laitteiden korjaus, huolto ja asennus	106,6	
D Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta	210,8	5,2 %
E Viemäri- ja jätevesihuolto; muu ympäristön puhtaanapito	32,8	0,8 %
F Rakentaminen	533,2	13,1 %
G Kauppa yhteensä	207,8	5,1 %
45 Autokauppa	69,2	
46 Tukku kauppa (pl. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa)	89,8	
47 Vähittäiskauppa (pl. moottoriajoneuvojen kauppa)	48,8	
H Kuljetus ja varastointi	306,6	7,5 %
I Majoitus- ja ravitsemistoiminta yhteensä	198,6	4,9 %
55 Majoitus	38,5	
56 Ravitsemistoiminta	160,1	
J Informaatio ja viestintä	81,9	2,0 %
K Rahoitus- ja vakuutustoiminta	-	
L Kiinteistöalan toiminta	94,6	2,3 %
M Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	175,1	4,3 %
N Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	83,7	2,1 %
P Koulutus	54,0	1,3 %
Q Terveys- ja sosiaalipalvelut	145,6	3,6 %

R Taiteet, viihde ja virkistys	26,3	0,6 %
S Muu palvelutoiminta	39,2	1,0 %
X Toimiala tuntematon	0,1	0,0 %
Yhteensä	4 076,6	100,0 %

Lähde: Lähde: Tilastokeskus 2014. Alueellinen yritystoimintatilasto. Toimipaikat toimialoittain ja maakunnittain 2013. Tilasto: Alueellinen yritystoimintatilasto [verkkajulkaisu].ISSN=2342-6241. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 19.12.2014].Saantitapa http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=010_alyr_tau_101&ti=Toimipaikat+toimialoittain+ja+maakunnittain+2013&path=../Database/StatFin/yri/alyr/&lang=3&multilang=fi
. = tieto on epälooginen esitettäväksi
.. = tietoa ei saatu, se on epävarma tai salassapitosäännön alainen
= tieto nolla tai käsitteellisesti puuttuva

Tuotannon bruttoarvo

Tuotannon bruttoarvo mittaa toimipaikan tosiasiallista tuotantoa. Tuotantotoimintaan lasketaan mukaan kaikki tuotantoon liittyvät tuotot, myös valmistus omaan käyttöön, ja valmistus, joka toimitetaan yrityksen muille toimipaikoille. Bruttoarvoon eivät sisälly käyttöomaisuuden luovutusvoitot, joita ei pidetä tuotannollisena eränä vaan satunnaisina tuottoina. Lisäksi kauppatavaroiden hankinta vähennetään tuotantotoiminnan tuotoista, jotta tuotantotoimintaan saadaan mukaan vain kauppatavaroiden myynnistä syntyvä marginaali.

Yritysten toimipaikkojen tuotannon jalostusarvo Etelä-Savossa v. 2013

Toimiala	Tuotannon jalostusarvo milj.euroa	%
A Maatalous, metsätalous ja kalatalous	70,5	4,4 %
B Kaivostoiminta ja louhinta	3,6	0,2 %
C Teollisuus yhteensä	461,6	29,0 %
10 Elintarvikkeiden valmistus	59,8	
11 Juomien valmistus	0,6	
12 Tupakkatuotteiden valmistus	.	
13 Tekstiilien valmistus	1,2	
14 Vaatteiden valmistus	..	
15 Nahan ja nahkatuotteiden valmistus	14,2	
16 Sahatavaran, puu- ja korkkituotteiden valmistus (pl huonekalut)	151,3	
17 Paperin, paperi- ja kartonkituotteiden valmistus	.	
18 Painaminen ja tallenteiden jäljentäminen	20,6	
19 Koksen ja jalostettujen öljytuotteiden valmistus	.	
20 Kemikaalien ja kemiallisten tuotteiden valmistus	5,7	
21 Lääkeaineiden ja lääkkeiden valmistus	..	
22 Kumi- ja muovituotteiden valmistus	10,0	
23 Muiden ei-metallisten mineraalituotteiden valmistus	16,5	
24 Metallien jalostus	..	
25 Metallituotteiden valmistus (pl. koneet ja laitteet)	58,6	
26 Tietokoneiden, elektronisten ja optisten laitteiden valmistus	7,1	
27 Sähkölaitteiden valmistus	18,0	
28 Muiden koneiden ja laitteiden valmistus	26,6	
29 Moottoriajoneuvojen, perävaunujen ja puoliperävaunujen valm.	4,0	
30 Muiden kulkuneuvojen valmistus	1,3	
31 Huonekalujen valmistus	11,2	
32 Muu valmistus	1,4	
33 Koneiden ja laitteiden korjaus, huolto ja asennus	24,8	

D Sähkö-, kaasu- ja lämpöhuolto, jäähdytysliiketoiminta	38,4	2,4 %
E Viemäri- ja jätevesihuolto; muu ympäristön puhtaanapito	11,9	0,7 %
F Rakentaminen	194,0	12,2 %
G Kauppa yhteensä	206,5	13,0 %
45 Autokauppa	38,8	
46 Tukkukauppa (pl. moottoriajoneuvojen ja -pyörien kauppa)	49,5	
47 Vähittäiskauppa (pl. moottoriajoneuvojen kauppa)	118,2	
H Kuljetus ja varastointi	140,8	8,8 %
I Majoitus- ja ravitsemistoiminta yhteensä	71,6	4,5 %
55 Majoitus	7,0	
56 Ravitsemistoiminta	64,6	
J Informaatio ja viestintä	44,7	2,8 %
K Rahoitus- ja vakuutustoiminta	-	
L Kiinteistöalan toiminta	43,0	2,7 %
M Ammatillinen, tieteellinen ja tekninen toiminta	90,5	5,7 %
N Hallinto- ja tukipalvelutoiminta	52,8	3,3 %
P Koulutus	31,2	2,0 %
Q Terveys- ja sosiaalipalvelut	96,9	6,1 %
R Taiteet, viihde ja virkistys	14,2	0,9 %
S Muu palvelutoiminta	20,7	1,3 %
X Toimiala tuntematon	0,1	0,0 %
Yhteensä	1 593,1	100,0 %

Lähde: Tilastokeskus 2014. Alueellinen yritystoimintatilasto. Toimipaikat toimialoittain ja maakunnittain 2013. Tilasto: Alueellinen yritystoimintatilasto [verkkojulkaisu].ISSN=2342-6241. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 19.12.2014].Saantitapa http://pxweb2.stat.fi/Dialog/varval.asp?ma=010_alyr_tau_101&ti=Toimipaikat+toimialoittain+ja+maakunnittain+2013&path=../Database/StatFin/yri/alyr/&lang=3&multilang=fi
. = tieto on epälooginen esitettäväksi
.. = tietoa ei saatu, se on epävarma tai salassapitosäännön alainen
= tieto nolla tai käsitteellisesti puuttuva

Tuotannon jalostusarvo

Jalostusarvo mittaa toimipaikan varsinaisessa tuotantotoiminnassa eri tuotantokelijöiden tuottamaa yhteenlaskettua arvonlisäystä. Jalostusarvo lasketaan tuotantotoiminnasta saatujen tuottojen ja toiminnasta aiheutuneiden kustannusten erotuksena. Tuottoihin sisältyy myös toimipaikan toimitukset yrityksen toisille toimipaikoille ja kustannuksiin hankinnat yrityksen toisilta toimipaikoilta. Määritelmän mukaan kustannuksiin ei sisällytetä toimipaikan työvoimasta aiheutuvia kustannuksia.

